

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Bakalářská práce

Québec a frankofonie od šedesátých let 20. století
(Québec and Francophony since the 1960's)

Iva Trenzová

Praha, 2011

vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Štichauer

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce PhDr. Jaroslavovi Štichauerovi za jeho cenné rady a čas a Mgr. Dagmarě Magincové za stylistické připomínky. Děkuji také mé rodině a přátelům za podporu během studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Hradci Králové dne

Anotace

V této práci se budu věnovat kanadské provincii Québec a obecné otázce frankofonie, která s touto oblastí, v níž je oficiálním jazykem ustanovena francouzština, bez pochyby velice úzce souvisí. Nejdříve se pokusím stručně shrnout historii Québecu, a to od „objevení“ a následné kolonizace Kanady až po současnost, tedy dvacáté a dvacátéprvní století. Právě na základě historického přehledu chci objasnit, jak došlo k tomu, že se v této provincii Kanady v dnešní době mluví francouzsky. Rovněž uvedu statistický přehled týkající se počtu mluvčích, který upřesní a poskytne konkrétní představu o proporcích jednotlivých jazykových společenství. Stranou mého zájmu nezůstane ani postavení francouzského jazyka v Québecu ve dvacátém století. U každé etapy (do roku 1930, od roku 1930 do roku 1960 a od roku 1960 až po současnost) uvedu její obecnou charakteristiku. Největší pozornost zde budu věnovat zásadním změnám, které se v québecké společnosti udály po revolučním roce 1960. Dále se zaměřím na legislativu (zejména na poli jazykové politiky provincie) a také na situaci francouzštiny v oblasti školství.

Dalším tématem mé práce je myšlenka frankofonie obecně. Pokusím se zodpovědět následující otázky, které mohou být pokládány za základní: proč a kdy se pojem „frankofonie“ zrodil, co přesně znamená, jak a kde vzniklo organizované hnutí frankofonie a jaké jsou jeho cíle. Následně se budu zabírat vývojem institucionálních struktur frankofonie. Nastíním okolnosti vzniku a funkce nejdůležitějších frankofonních organizací a institucí, a to jak mezinárodních, tak těch, které vznikly přímo v Québecu.

Nakonec se zaměřím na Québec samotný, totiž jak se tato provincie, která v převážně anglofonní Kanadě představuje menšinu, vnímá jakožto součást frankofonního celku. V centru mého zájmu zde budou stát nejen základní proudy (separatistické hnutí, střední proud), ale i současné priority québecké vlády, jež aktuálně soustřeďuje pozornost spíše na ožehavou jazykovou situaci spojenou s přistěhovalci než na „věčný“ boj francouzštiny s angličtinou.

Klíčová slova: Québec, bilingvnost, jazyková menšina/většina, jazyková práva, jazyková politika, frankofonie, multikulturalismus

Annotation

In this paper I would like to focus on Canadian province of Québec and general aspects of francophone question which is undoubtedly connected with this theme. First I would like to briefly summarize history of Québec since the “discovery” of Canada, its colonization to the present, i.e. 20th and 21st century. Through this historical summary I will try to clarify why people in this Canadian province speak French. There will be also included statistical overview of number of speakers in my paper, which will specify and provide factual picture of particular language communities’ proportions. I will also mention situation of the French language in Québec in the 20th century. For every period (till 1930, since 1930 to 1960 and since 1960 to the present) I will provide its general characteristic. Primary focus will be dedicated to the basic changes which took place in Québec society after the revolutionary year 1960. Then I will focus on legislation (chiefly as language policy of province concerns) and also on the situation of the French language in school system.

Next theme of my work will be the idea of Francophony in general. I will try to answer following questions which might be considered basic: why and when the term “Francophony” was born; what does it precisely mean and how and where organized movement of Francophone came into existence and what has been its objectives. Afterwards I will describe development of the institutional structures of Francophone, circumstances of its genesis and functions of the most important francophone organizations and institutions, both international and those originated in Québec.

Finally I will focus on Québec itself – how is this province, which in mostly Anglophone Canada constitute minority, perceived as a part of Francophone world as a whole. I will focus not only on basic trends (separatist movement, main stream) but also on present priorities of the Québec government which pays attention more to the delicate language situation connected with immigrants than to the “never ending” contest between French and English.

Key words: Québec, bilingual, language minority/majority, language rights, language politics, Francophony, multiculturalisms

Obsah

1.	ÚVOD – STRUČNÉ DĚJINY QUÉBEKU	8
1.1	Období Nové Francie (1534–1763)	8
1.2	Vláda Velké Británie (1763–1840)	9
1.3	Od roku 1840	11
1.4	Zastoupení jazyků v Québecu	13
2.	POSTAVENÍ FRANCOUZŠTINY V QUÉBEKU VE 20. STOLETÍ.....	14
2.1	Etapy	14
2.1.1	Do roku 1930	14
2.1.2	1930–1960.....	16
2.1.3	1960 – současnost	19
2.2	Zákony vztahující se k jazyku.....	22
2.2.1	Novelizace Charty francouzského jazyka	25
2.2.2	Jazykové komise	27
2.3	Školství.....	29
2.3.1	Historický přehled.....	29
2.3.2	Situace od roku 1960.....	31
2.3.3	Stručná charakteristika školství v Québecu	33
3.	MYŠLENKA FRANKOFONIE	36
3.1	Francouzština, světový jazyk	36
3.2	Původ a význam slova „frankofonie“	38
3.3	Utváření soudržného celku.....	40
3.4	Poslání frankofonie	41
3.4.1	Charta frankofonie	43
4.	VÝVOJ INSTITUCIONÁLNÍCH STRUKTUR FRANKOFONIE	44
4.1	Okolnosti vzniku frankofonních institucí.....	44
4.2	První velké organizace frankofonie	45
4.3	Frankofonní nevládní organizace	46
4.4	Frankofonní vládní organizace.....	49
4.4.1	Orgány Mezinárodní organizace frankofonie (OIF)	49
4.4.2	Hlavní operátor frankofonie – OIF (bývalá ACCT a AIF)	52
4.4.3	Specializovaní operátoři OIF	52

4.4.4	Francouzské orgány frankofonie.....	54
4.5	Summit frankofonie v Québecu	55
5.	QUÉBEC JAKO FRANKOFONNÍ ZEMĚ: POHLED ZE VNITŘ.....	58
5.1	Québecké separatistické hnutí.....	59
6.	PROBLÉM MULTIKULTURALISMU	64
6.1	Multikulturalismus jako nový společensko-politický fenomén	64
6.1.1	Vznik a vývoj kanadského multikulturalismu	65
6.2	Québec a multikulturalismus	67
7.	ZÁVĚR	70

1. ÚVOD – STRUČNÉ DĚJINY QUÉBEKU

1.1 Období Nové Francie (1534–1763)

Na sklonku 15. století, přesněji v roce 1492, objevil Kryštof Kolumbus Ameriku, nad čímž žasla celá Evropa. Francouzský panovník František I., inspirován touto událostí stejně jako dalšími objevy své doby, pověřil roku 1534 Jacquese Cartiera (1491–1557), aby v rámci výzkumné cesty objevil nová území, z jejichž bohatství by Francie mohla těžit. Konkrétní zadání úkolu znělo: « découvrir certaines isles et pays où on dit qu'il doit se trouver grant quantité d'or et d'autres riches choses » (Hamelin, Provencher, 1997:7). Tak Cartier připlul poprvé do Kanady; napříště se dostal po řece Svatého Vavřince až do obce Irokézy, oblasti dnešního Québecu. Jak je všeobecně známo, byl to právě Cartier, kdo poprvé použil pojem „Kanad'ané“ (*Canadiens*) pro označení tamních indiánských kmenů. « Le temps d'une génération et les premiers habitants de l'Amérique deviendront vite des Sauvages, cédant sans le savoir le titre de « Canadiens » aux Français installés à demeure. » (France-Québec, 1999:27). Následovaly další výpravy – roku 1603 připlul Samuel de Champlain (1567–1635) a ani snahy o francouzskou kolonizaci Kanady na sebe nenechaly dlouho čekat. V roce 1608 byla výzkumníky z Francie založena první osada Evropanů nesoucí název „Québec“, jenž vzešel od Samuela de Champlaina považovaného za opravdového zakladatele Kanady (slovo „kebek“ znamená v jazyce Algonkinů „úžina“).

Osídlování nebylo vůbec jednoduché - ačkoliv se Champlain snažil s domorodým obyvatelstvem vycházet a spolupracovat, kolonisté a Indiáni se nevyhnuli vzájemným, mnohdy krvavým sporům. Rovněž nepříznivé klima a nemoci počínání kolonizátorů nijak neusnadnily. Francouzští osadníci se v Severní Americe také potýkali se zájmy Angličanů, těšících se prosperitě svých kolonií (tzv. Nové Anglie). Nová Francie měla v roce 1627 pouze 80 obyvatel, nicméně jejich počet se postupně zvyšuje, k roku 1663 jich bylo již 2500. 99 % osadníků mělo původ přímo ve Francii. Od roku 1661 ve Francii vládne Ludvík XIV., jenž o své kolonie projevuje nemalý zájem. Za jeho vlády bylo na území Nové Francie vysláno mnoho vojáků a také dívek (tzv. králových dcer), aby rozšířili tamní populaci, skládající se doposud převážně z mužů. Roku 1756 na evropském kontinentě vypukla sedmiletá válka mající rozhodující význam, co se severoamerických kolonií týče – Francie během ní utrpěla četné porážky. Podobu tehdejšího území Severní Ameriky znázorňuje *obrázek č. 1*.

Obrázek č. 1: Mapa severní Ameriky z období 1755–60¹

1.2 Vláda Velké Británie (1763–1840)

O tři roky později byl Angličany dobyt Québec, a to v bitvě na Abrahamových planinách. Pařížský mír, uzavřený roku 1763, znamená pro Velkou Británii mj. získání Kanady a všech území Francie východně od řeky Mississippi. Z bývalé Nové Francie, touto dobou z více než 99 % frankofonní, je vytvořeno jednotné území nesoucí název *Province of Quebec*. Anglie si nemohla dovolit razantní koloniální politiku, neboť na 60 000 frankofonních obyvatel projevujících nespokojenost mělo dohlížet zhruba jen 600 Angličanů. Ačkoli byla frankofonní populaci ponechána některá práva a privilegia, Angličané měli v úmyslu její asimilaci – jak po stránce jazykové, tak náboženské

¹<http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/maps/NorthAmericaduringtheSevenYearsWar.htm> [cit. 2010-07-01]

(obrácení k protestantství). Roku 1774 byl vydán Zákon o Québecu (*Acte de Québec*), který mj. povoloval katolické vyznání v provincii a nepřímo také pozvedl statut francouzského jazyka. « Par cette mesure de tolérance destinée à obtenir la loyauté de la population francophone, les lois civiles françaises sont remises en vigueur, la langue française et la religion catholique officiellement reconnues comme autant de particularismes culturels, le serment du Test est aboli et les Canadiens d'origine française peuvent participer au gouvernement civil de la colonie. » (Epinette, 1998:11–12). Nicméně konflikty dvou odlišných kultur, tedy Francouzů a Angličanů, neustaly na dlouho, naopak vedly až k rozdělení kolonie roku 1791 na Dolní Kanadu (*Bas-Canada*, dnešní Québec) a na Horní Kanadu (*Haut-Canada*, dnešní Ontario) – každá kolonie měla svého guvernéra. V roce 1783 imigrovalo v důsledku uznání nezávislosti Spojených států amerických přibližně 6000 lojalistů do Québecu (*arrivée des Loyalistes*), při čemž slovo lojalisté označovalo ty kolonizátory amerického kontinentu, kteří se nechtěli separovat od britské koruny, a z tohoto důvodu byli nuceni území náležející USA opustit. V letech 1837-1838 došlo k povstání (*révolte des Patriotes*) frankofonních vlastenců proti Angličanům, v jehož čele stanul Louis-Joseph Papineau (1752–1841): « C'est le premier exemple d'une lutte nationale organisée. » (Epinette, 1998:17). Povstání i další nepokoje se odehrály hned na několika místech Québecu a Létourneau (2004:30) k nim dodává: « Dans la mémoire collective des Québécois d'héritage canadien-français, les rébellions de 1837 et de 1838 ont le statut d'événement traumatisant et culbuteur. Selon le récit accrédité, leur répression brutale brise l'élan magistral d'une nation en quête de liberté, d'émancipation et d'épanouissement démocratique hors de tout cadre contraignant – colonial, impérial, clérical, seigneurial et féodal. ». Odpor vzbouřenců byl nicméně záhy krvavě potlačen a do Québecu je z Londýna vyslán lord Durham, aby informoval Anglii o momentální situaci v Kanadě. Durham se tak stal autorem hlášení považovaného za jeden z nejdůležitějších dokumentů v dějinách Kanady vůbec – dle Kadlecovy publikace (2005:41) mj. prohlásil: „Jazyk, zákony a ráz severoamerického kontinentu jsou anglické. Každá rasa jiná než anglická se zde jeví v podřazeném postavení... Je to národ bez historie a bez písemnictví.“ (o Francouzích).

1.3 Od roku 1840

V roce 1840 došlo ke sjednocení Horní a Dolní Kanady (*Acte d'Union*), a to na základě zákona o spojení (*Loi de l'Union*). Francouzi v Kanadě představují menšinu, ocitají se v jakémisi stavu podrázenosti, což vede k obecně konzervativnímu nahlížení na vlastní budoucnost. Tento konzervatismus se vyznačuje vzrůstající mocí katolické církve a návratem k půdě. Katolická církev se nesnažila odporovat nadvládě Angličanů, nýbrž daný stav nadvlády chápala jako přirozený a podporovala jej. Viatte (1969:50) o postavení kanadských Francouzů napsal toto: « Anglais et Américains n'y voyaient d'ordinaire qu'une minorité tolérée dans un coin d'une possession britannique; et combien de Français n'en soupçonnaient pas même l'existence! Le clergé, au surplus, n'encourageait guère les contacts, ni avec le conquérant hérétique, ni avec la France laïcisée; il arrêta sa montre à l'heure de la fondation, celle de la Contre-Réforme et de Richelieu. » Je třeba poznamenat, že vliv církve sehrál význačnou roli i v dalších etapách historie Québecu (zejména pak ve vývoji kulturních a sociálních institucí), a to až do počátku 60. let 20. století.

Roku 1867 je vydán Zákon o Britské Severní Americe (*Acte de l'Amérique du Nord britannique*) zahrnující článek 133, jímž je oficiálně stanovena bilingvnost (Kyloušek, 2005). Angličané se však tuto praxi pokoušeli všelijak znemožnit. Na tento popud vznikly četné spolky, v jejichž řadách stali frankofonní Kanadané považující za nezbytné obhájit postavení francouzštiny v Québecu i v dalších provinciích konfederace. Tento Ústavní zákon dal rovněž vznik Kanadské konfederaci (*Confédération canadienne / Dominion du Canada*) skládající se z Východní Kanady (Québeku), ze Západní Kanady (Ontaria), Nového Skotska a Nového Brunšviku. Ke Kanadské konfederaci se v následujícím pořadí přidávaly i další provincie – Manitoba, Britská Kolumbie, Ostrov prince Edwarda, Alberta, Saskatchewan a Newfoundland (Kadlec, 2005).

Ti, kdo vládou obchodu a hospodářství celé země, jsou Angličané. Franko-Kanadané se mohou uplatnit většinou jen v zemědělském sektoru. Tato situace měla v letech 1850–1920 za následek velkou migraci² québeckého obyvatelstva směrem do USA za účelem nalezení si zaměstnání (a tudíž i lepšího živobytí) v některém z industrializovaných měst. Létourneau (2004:42) o těchto imigrantech napsala: « Quand ils n'optent pas pour les États-Unis, pour les autres provinces canadiennes ou pour les

² V této době imigrovalo do USA více než 1 000 000 lidí.

nouveaux territoires ouverts à la colonisation au Québec même, les campagnards migrent vers les trois villes pivot de Montréal, de Québec et de Trois-Rivières (...) » Fenoménu migrace se snažila zabránit katolická církev. V roce 1931 Kanada obdržela plnou autonomii, kterou jí udělilo Spojené království anglické na základě Westminsterského statutu.

Významnou epochou v dějinách Québecu je bez pochyby období zvané „klidná revoluce“ (*Révolution tranquille*) označující společenské změny, které proběhly v québecké společnosti, a to jak z hlediska veřejně správního a hospodářského, tak z hlediska kultury a obecného smýšlení lidí. Tato revoluční přeměna se odehrávala od 60. let 20. století (k moci se dostal tehdejší ministr Jean Lesage a jeho liberální vláda) zhruba do let 70. – 80. Z Québecu se tak postupně stala moderní společnost, ve které již nemá hlavní slovo ani církev, ani konzervativní premiér, a jejíž občané konečně objevili (alespoň do určité míry) svou vlastní québeckou identitu. Za další důležitý mezník je považován rok 1969, kdy kanadský parlament přijal zákon o úředních jazycích (*Loi sur les langues officielles*). Tento zákon potvrzuje fakt, že úředními jazyky (co se týká komunikace s federálními institucemi a organizacemi) se staly angličtina a francouzština, při čemž každý občan má právo si mezi těmito jazyky vybrat. Zákon o úředních jazycích měl do jisté míry vyřešit otázku rozšiřujícího se québeckého separatismu, o němž zde bude podrobněji pojednáno v kapitole 5. V roce 1977, tedy rok poté, co se vlády ujala separatistická strana (*Parti québécois*) Reného Lévesqua, byla oficiálně schválena Charta francouzského jazyka (*Charte de la langue française*) všeobecně nazývaná Zákon 101 (*Loi 101*), jež definovala francouzštinu jako jediný oficiální jazyk Québeckého státu. V souvislosti s osobností Reného Lévesqua je na místě zmínit i referendum z roku 1980 konající se na popud jeho politické strany *Parti québécois* (viz Epinette, 1998:75–76), které mělo rozhodnout o tom, zda se Québec stane suverénní provincií či nikoliv. Jeho návrhy však nebyly odhlasovány frankofonní většinou (stejná situace nastala při druhém referendu v roce 1995) a statut provincie Québec v Kanadě tak zůstal nedořešenou otázkou.

1.4 Zastoupení jazyků v Québecu

Québec	Počet mluvčích
Angličtina	586 435
Francouzština	5 700 150
Neúřední jazyky	657 580
Angličtina a francouzština	50 585
Angličtina a neúřední jazyk	16 430
Francouzština a neúřední jazyk	28 140
Angličtina, francouzština a neúřední jazyk	5 760
CELKEM – mateřský jazyk	7 045 080

Tabulka č. 1: Mateřský jazyk obyvatel provincie Québec podle výsledků sčítání lidu uskutečněného v roce 1996³

Neúředními jazyky se myslí jazyky domorodých obyvatel severoamerického kontinentu (indiánů, Inuitů a míšenců) a jazyky imigrantů, kteří pocházejí zejména z následujících oblastí: Itálie, Haiti, Francie, Libanon, USA, Řecko, Vietnam, Portugalsko, Velká Británie, Polsko.

V Québecu žije 85,2 % obyvatel Kanady, jejichž mateřštinou je francouzština. V důsledku jazykové asimilace se počet mluvčích žijících v ostatních provinciích, pro které francouzština představuje jazyk mateřský, stále snižuje (Kadlec, 2005).

³ Kadlec, 2005:314

2. POSTAVENÍ FRANCOUZŠTINY V QUÉBEKU VE 20. STOLETÍ

Na začátku této kapitoly by bylo vhodné poznamenat, že postavení jazyka ve společnosti je určováno více činiteli stojícími ve vzájemných vztazích, a je možné na něj nahlížet několika různými způsoby: například z hlediska kulturního, společenského, jazykového, ekonomického, ústavně právního a politického. Vzhledem k rozsahu mého pojednání zde uvedu pouze stručný přehled toho nejdůležitějšího, co se dané problematiky, tedy postavení francouzštiny v Québecu, týká. Primárním zdrojem literatury mi byl Kyloušek (2005).

2.1 Etapy

2.1.1 Do roku 1930

Ohlédneme-li se do století devatenáctého, zjistíme, že o vzájemném postavení francouzštiny a angličtiny pojednává pouze článek č. 133 Kanadské ústavy, respektive Ústavního zákona z roku 1867. Tento článek definuje užívání obou jazyků jako povinné v kanadském parlamentu a před federálními i québeckými soudy. Tato dvojjazyčnost se však neobešla bez četných úskalí – ačkoliv byla oficiálně deklarována, realita se jevila jinak. „Ve skutečnosti byla francouzština od počátku druhořadým jazykem, s nímž se ani na konfederální úrovni příliš nepočítalo. Teprve nátlak québeckých národovců si vynutil zavedení dvojjazyčných poštovních známek (1927) a bankovek (1936).“ (Kyloušek, 2005:125).

Svou pozici si v centru společnosti udržuje katolická církev, která kromě jiných oblastí ovlivňuje i postavení jazyka. « Jusqu'à la période dite la « Révolution tranquille », l'Église catholique est au coeur de la société canadienne française. En proclamant la langue, gardienne de la foi, elle se pose elle-même en gardienne de la nation et devient l'institution qui la personnifie. (...) Facteur de cohésion sociale et instrument de la lutte nationale, l'Église est dans cette démarche plus puissante qu'un parti politique. » píše Epinette ve své publikaci *La question nationale au Québec* (1998:14–15).

K dalším důležitým faktorům tohoto období, jež mají vliv na postavení francouzského jazyka, patří rovněž fenomén urbanizace. Například dle Kylouška (2005:126) tehdy největší kanadské město Montreal ležící na území Québecu zaznamenává vlnu urbanizace zejména díky příchodu frankofonních obyvatel z venkova (v roce 1911 dosahuje počet obyvatel 0,5 milionu, k roku 1931 to je již 1 milion). Tak se stane, že ve městech je většina frankofonních obyvatel zastoupena právě dělnickou třídou, představující hlavní zdroj pracovní síly. Proletariát (a nižší sociální vrstvy obecně) mluví francouzsko-kanadským nářečím (viz 2.1.3), které v centru evropské normy francouzštiny, u anglofonních Kanadčanů i u kulturních francouzsko-kanadských elit vzbuzuje spíše posměch. V industrializovaném prostředí měst se francouzština potýká s asimilačními vlivy způsobenými mj. i skutečností, že ovládnutí anglického jazyka umožňuje společenský vzestup – z tohoto důvodu jsou střední a vyšší vrstvy frankofonního obyvatelstva bilingvní. K tomuto faktu se vyjadřuje i Létourneau (2004:46): « Dans la province de Québec, la stratification sociale suit également une veine ethnique que recoupe souvent une appartenance religieuse ou linguistique. Si le cliché de l'anglophone riche et du francophone affligé est impropre à illustrer la complexité des hiérarchies de conditions qui impriment le tissu social québécois, il reste que les Canadiens français occupent surtout les positions du bas dans la structure des emplois et des revenus alors que les anglophones, à l'exception des Irlandais catholiques, se retrouvent plus souvent dans les échelons supérieurs. » Toto nadřazené postavení angličtiny se rovněž projevilo tzv. poangličťováním, výrazném zejména ve veřejném prostoru měst, ale i vesnic – jednalo se především o veřejné nápisy, oznámení a reklamy (Kyloušek, 2005:126).

Dále je na místě zmínit, že během 19. století došlo díky dobrým mezinárodním vztahům mezi Québecem a Francií (a také díky vrstvě intelektuálů) k bližšímu provázání kontaktů mezi evropskou francouzštinou (evropskou normou představující jakési „centrum“) a francouzštinou kanadskou (představující jazykovou „periferii“), které se od sebe díky asimilačním vlivům na americkém kontinentě v jistých aspektech liší. Vlivy evropské normy (*français parisien*) jsou tak patrné v mnoha oblastech – zejména je třeba uvést literaturu, školství a žurnalistiku. Jak se dočítáme u Kylouška (2005:128), „výrazná dvojí periferizace kanadské francouzštiny (*tzn. podřazené postavení vůči angličtině a vůči evropské francouzštině*) neznamená ještě obnovení podřízenosti postavení vůči evropské normě“. Za této situace, která se rozhodně nedá považovat za

nekomplikovanou, je totiž možné rozlišit dva základní protichůdné přístupy kulturních elit Franko-Kanaďanů: na jedné straně přístup, který danou odlišnost kanadské francouzštiny obhajuje a považuje ji za jedinečnou, na straně druhé postoj odsuzující či puristický. Ve francouzsko-kanadském tisku existovalo mnoho rubrik zabývajících se jazykem. Velká část z nich fungovala až do 60. let 20. století – obvykle pod vedením známých spisovatelů. Názvy rubrik často explicitně vyjadřovaly vztah ke kanadské francouzštině, rodnému jazyku. Jako výstižné příklady poslouží názvy následujících rubrik: „Očištěme svůj jazyk“ (*Épurons notre langue*), „Opravme se“ (*Corrigeons-nous*) či „Kanadské barbarismy“ (*Barbarismes canadiens*). Pro označení francouzsko-kanadské mluvy byly dále užívány výrazy jak hantýrka (*jargon*), kanaďáčtina (*canayen*), masabobština (*petit nègre*) atp. (Michel Plourde, *Le Français au Québec*, 2003:200 in Kyloušek, 2005:129).

Co se týká začátku 20. století, obecně lze říci, že národně, konzervativně a zároveň většinou i katolicky orientované směry měly tendenci specifikum kanadské francouzštiny obhajovat a udržovat je. Tito konzervativci považovali svou francouzštinu za původní, nezkaženou formu jazyka, která nebyla negativně ovlivněna evropskými revolucemi (zejména pak Velkou francouzskou revolucí), rozpory mezi přívrženci monarchie a republiky, zesvětštěním (laicizací) atp. Purismus, mající společné prvky s konzervativně laděným „národovectvím“, dokázal kanadskou francouzštinu obhájit vůči francouzštině evropské tím, že ji legitimizoval jakožto „pokračování evropské, původní francouzštiny“ (Kyloušek, 2005:130). Od postoje konzervativců a puristů se lišil přístup modernistických proudů, které se přikláněly k normě francouzštiny evropské, již považovaly za univerzální vzor.

2.1.2 1930–1960

Hned na počátku této etapy, tedy v roce 1930, byl publikován Glosář francouzské mluvy v Kanadě (*Glossaire du parler français au Canada*) překonávající hned několikrát svým počtem hesel (10 000) slovník předešlý (*Dictionnaire canadien-français*, 1894). Internetový zdroj *Site de l'aménagement linguistique au Canada* o tomto glosáři uvádí: « Il est le premier ouvrage offrant une description générale, complète et systématique,

des particularités du français canadien sur le plan de la langue orale (notamment sur la prononciation, l'origine et le sens des emplois). »⁴

První výraznou společenskou změnu těchto let představuje skutečnost, že světové centrum politického a hospodářského dění se z evropského kontinentu přesunulo právě do Severní Ameriky. Hlavou tohoto centra ale není Kanada, nýbrž Spojené státy americké, se kterými Kanada vstupuje do ještě provázanějších, závislostních vztahů. Vliv angličtiny na jazyk frankofonních Québečanů je zde tedy nesporný. Jak uvádí ve své knize Kyloušek, mezi nejpodstatnější činitele mající vliv na tehdejší vývoj společnosti se řadí i velká hospodářská krize z 30. let spolu s druhou světovou válkou, jež narušila anglo-francouzské soužití. Důsledky hospodářské krize a také hospodářských změn, které následovaly, se odrazily jak v kultuře, tak v jazyce francouzsky hovořících Kanad'anů. Obyvatelé venkova, kteří byli donedávna považováni za nositele tradičních hodnot francouzsko-kanadského lidu, se stahují do měst, kde ale – na rozdíl od anglofonních – představují chudší vrstvu. Vlivem krize došlo k poklesu středního, zejména frankofonního měšťanstva, což mělo mj. i negativní vliv na kulturu.

Dalším velmi důležitým faktorem tohoto období je vláda québeckého premiéra Maurice Duplessise, představitele konzervativně klerikální tendence, který svou funkci vykonával poměrně dlouhou dobu (1936–1939; 1944–1959), což se nemálo podepsalo na kanadsko-francouzské společnosti. Přesněji řečeno, její vývoj by byl ještě rychlejší, kdyby v čele provincie stála liberální strana prosazující program modernizace a ekonomického rozvoje. Maurice Duplessis byl na rozdíl od konfederální, „moderní“ vlády toho názoru, že nikoliv stát, nýbrž církev by měla mít na starost školství, zdravotnictví stejně jako sociální infrastrukturu. Toto tvrzení podtrhuje následující citace z Létourneau (2005:53): « Aux yeux du conservateur, la loi seule est inapte, dans ses prétentions et ses prescriptions anonymes, à assurer la cohésion sociale. Pour préserver la communauté de toute dérive ou dégradation, il faut un ciment social plus puissant qui se découvre notamment dans le religieux et les principes moraux contenus dans la religion. » Období Duplessisova z velké části „zpátečnického“ úřadování bylo zpětně kvalifikováno jako „doba temna“ (*la grande noirceur*). V opozici k Duplessisovu konzervatismu stála tradice liberální zdůrazňující důležitost občanské individuality, modernizace a ekonomického rozvoje.

⁴http://www.salic-lmc.ca/showpage.asp?file=org_serv_ling/ress_lexico/ouvrages_lexico/dicos_francais/1930_spfc&language=fr&updatemenu=false&noprevnext [cit. 2010-07-26]

Po prodělané hospodářské krizi z let 30. nastává od roku 1939 v provinciích Kanady další hospodářský růst a období prosperity. Uplatňují se především firmy s anglo-kanadským a americkým kapitálem, které upřednostňují anglofonní zaměstnance před frankofonními. Nicméně i Québečané těžili z tohoto blahobytu, který se podílel na vzniku nové střední třídy ve společnosti. V porovnání se třídou předchozí je pro novou střední třídu charakteristická větší nezávislost a vyšší všeobecná vzdělanost, čímž se vysvětluje její „naladění na moderní laické smýšlení, oproštěné od konzervativního klerikalismu“. „Jediného spojence nalezne tato elita v konfederální vládě, která v tomto období iniciuje společenské reformy. Právě z této frankofonní vrstvy se budou rekrutovat nositelé a stoupenci transformací tzv. Klidné revoluce v 60. a 70. letech.“ (Kyloušek, 2005:221–222).

K významným textům tohoto období patří bezpochyby manifest *le Refus Global* z roku 1948, vyjadřující odpor umělců k tehdejšímu fungování a struktuře společnosti. Autorem manifestu publikovaného v Montrealu je québecký malíř a profesor Paul-Émile Borduas (1905–1960). Mezi další signatáře (celkem 15 umělců) se řadí např. Marcel Barbeau, Claude Gauvreau, Maurice Perron a Thérèse Leduc. Jako malá ukázka toho, co Borduas o svém národě v manifestu píše, poslouží následující citace: « Un petit peuple serré de près aux soutanes restées les seules dépositaires de la foi, du savoir, de la vérité et de la richesse nationale. Tenu à l'écart de l'évolution universelle de la pensée pleine de risques et de dangers, éduqué sans mauvaise volonté, mais sans contrôle, dans le faux jugement des grands faits de l'histoire quand l'ignorance complète est impraticable. »⁵

Soupeření angličtiny s francouzštinou nikterak nepolevuje – aktuální je zejména v oblasti kulturní integrace přistěhovalců, kteří ve většině případů dávají přednost angličtině, a to hned z několika důvodů. Jako první příčinu je možné zmínit fakt, že anglický jazyk nachází ve společnosti větší využití (jak tomu ostatně bylo i doposud). Jelikož školství se díky Duplessisově vládě stále ocitalo v rukou církve a jazyk byl dáván do souvislosti s katolickou vírou, imigranti pro své děti preferovali nefrancouzské školy. Další nevýhodu pro francouzštinu znamenala skutečnost, že frankofonní Kanad'ané představují do určité míry uzavřené společenství strachující se o ztrátu své identity (Kyloušek, 2005:227).

Skutečnost, že se francouzský jazyk v průběhu těchto let úzce pojil s katolickou vírou, podtrhuje citace z eseje Henriho Bourassy (1868–1952), jež nese název *La langue*

⁵ http://fr.wikisource.org/wiki/Refus_global [cit. 2010-06-27]

gardienne de la foi (1918): « (...) à combien plus forte raison avons-nous, Canadiens français, le droit et le devoir de maintenir la langue française en Amérique, car cette langue et ses manifestations constituent le principal auxiliaire humain de la foi catholique, des mœurs catholiques, de la mentalité catholique, des traditions catholiques! » (Ouellette, 2007:71).

2.1.3 1960 – současnost

Rok 1960 je považován za velice významný v celé historii Québecu vůbec. Jak bylo již řečeno v úvodu tohoto pojednání, zmíněný mezník znamená především počátek období zvaného „Klidná revoluce“ trvajícího přibližně 10–20 následujících let, které společnosti přineslo mnoho zásadních změn.⁶ Okolnosti, jež vedly k vytvoření nutnosti společenské reformy, upřesňuje např. Viatte (1969:52): « Ainsi s'explique la remise en cause des méthodes et des institutions. Le besoin de les réadapter s'est fait sentir. Leur immobilisme semblait dégénérer en sclérose. D'un coup, une société figée, telle que la France l'avait laissée au milieu du XVIIIe siècle, entendait rejoindre la vie moderne. » Jeden z klíčových impulzů vedoucích k radikální společenské změně jistě představovala nečekaná smrt québeckého premiéra Maurice Duplessise (1890–1959), jenž ztělesňoval ducha konzervatismu. Hned po ní následovaly parlamentní volby (1960), ve kterých zvítězil Jean Lesage (1912–1980) se svou liberální stranou (*Parti libéral*) angažující se záhy v tom, co bude později nazýváno Klidnou revolucí. Co se týká slavných sloganů tohoto nově zvoleného premiéra, je na místě citovat především „Je na čase to změnit!“ (« *C'est le temps que ça change!* »).

Tichá revoluce se dá zjednodušeně a zároveň výstižně charakterizovat jako „období modernizace, společensko-hospodářského růstu a upevnění québecké identity“, jak píše konkrétně Kadlec (2005:58). Québecký stát, který se definitivně odděluje od katolické církve, mění své dosavadní orientace a přijímá principy státu-ochránce občanů (*État-providence*). Aby byl tento složitý a komplexní společenský proces správně pochopen, je potřeba si uvědomit, co se odehrávalo v myslích Franko-Kanaďanů.

⁶ Létourneau (2004:82) o této době uvádí: « En pratique, les années 1960 correspondent à une période de remise en cause de certaines modalités d'organisation sociétale et des valeurs les accompagnant. Plutôt qu'une révolution radicale, c'est une réorientation d'ampleur, d'ailleurs parente de celle qui servent à l'époque dans bien des pays occidentaux, que connaît le Québec au cours des années 1960. »

Epinette komentuje dané období slovy (1998:23): « Les années 60 marquent un tournant. (...), elles signent le rejet définitif du nationalisme canadien français traditionnel et la naissance d'un nationalisme moderne qualifié de québécois. (...) Le progrès n'est plus désormais une menace pour la nation mais le moyen de son plus grand accomplissement. ».

Od 60. let 20. století si frankofonní obyvatelé Québecu začínají uvědomovat význam slov „Québec“, „québecký“ a „québecký národ“. Frankofonní populace se již nenazývá Franko-Kanaďany / kanadskými Francouzi (*les Canadiens français*), nýbrž se považuje za Québečany (*les Québécois*). Co se týká québecké vlády, ta do praxe zavádí výraz Stát Québec (*État du Québec*) namísto ustáleného „provincie Québec“ (*Province du Québec*). Toto nové potvrzení a upevnění vlastní národní identity znamená zároveň změnu myšlení. Frankofonní Québečané se přestávají cítit v nižším, podřazeném postavení vůči angličtině, jež je ze všech stran obklopuje, a postupně se utvrzují v přesvědčení, že jsou to právě oni sami, kdo může v dané situaci něco změnit. Jak píše Epinette (1998:23), « les Québécois prennent conscience de leur existence globale au sein d'un univers anglophone ».

Pro toto období je dále příznačná otázka jazyková, týkající se *joualu*⁷. Slovo *joual*, sloužící k označení špatné francouzštiny, vzniklo zkomolením výslovnosti francouzského slova « cheval ». Autorem tohoto poněkud pejorativního označení byl žurnalista André Laurendeau (1912–1968), který 21. 10. 1959 publikoval článek *La langue que nous parlons* v časopise *Le Devoir*, v němž charakterizoval způsob mluvy kanadsko-francouzských žáků jako « parler joual », nad čímž se velmi rozhořčoval. V této souvislosti není možné necitovat krátkou ukázkou ze slavného díla Jeana-Paula Desbiense (1927–2006) nazvaného *Les insolences du Frère Untel* (1960), v níž se autor *joualem* podrobně zabývá a která nám poskytne jisté objasnění tématu: « Le mot est odieux et la chose est odieuse. Le mot joual est une espèce de description ramassée de ce que c'est que le parler joual: parler joual, c'est précisément dire joual au lieu de cheval. C'est parler comme on peut supposer que les chevaux parleraient s'ils n'avaient pas déjà opté pour le silence et le sourire de Fernandel. » (in Ouellette, 2007:103); « Cette absence de langue qu'est le joual est un cas de notre inexistence, à nous, les Canadiens français. On n'étudiera jamais assez le langage. Le langage est le lieu de toutes

⁷ *Joual* je označení pro specifickou québeckou francouzštinu, která se liší od evropské normy francouzštiny.

significations. Notre inaptitude à nous affirmer, notre refus de l'avenir, notre obsession du passé, tout cela se reflète dans le joulal, qui est vraiment notre langue. » (in Ouellette, 2007:104). Podobně se o *joualu* vyjadřuje i Viatte (1969:46): « L'ultime dégradation est représentée par ce jargon qu'on a baptisé le *joual* (...), plus abatardi d'ailleurs dans les faubourgs populaires que dans les campagnes. » V Kadlecově publikaci (2005:189) se dočítáme, že výraz *joual* se stal ekvivalentem pro nízkou úroveň v oblasti kulturní a vzdělanosti, jež Québécoané všeobecně vykazovali. Na základě tohoto negativního povědomí začínají frankofonní Québécoané pociťovat stud za svůj jazyk i kulturu, jejíž jsou součástí.

Jak se dočítáme v publikaci *France-Québec, images et mirages* (1999:137), mluva *joual* koresponduje také s kulturním a ideologickým a politickým hnutím 60. let 20. století. Toto hnutí vyjadřovalo nesouhlas s tím, že je québecká francouzština utlačována takzvaně z obou stran – z jedné strany Angličany, kteří dominují v oblasti politické, ze strany druhé Francouzi, majícími nespornou převahu na poli kulturním. Claude Poirier, ředitel výzkumného centra *Trésor de la langue française au Québec*, se nechal slyšet: « C'est dans les années 1960 qu'on parle vraiment de joulal. C'est qu'il y a tout à coup une sorte de valeur sociale qui s'ajoute. De plus, la société décide que cette variété de langue est une variété à mettre un peu à part: il ne faut pas l'exposer officiellement en public. »

Tehdejší jazyková situace přeje výrazům „normativní emancipace“ a uvědomění si vlastního jazyka. Příkladem je vydání *Všeobecného slovníku francouzského jazyka v Kanadě* v roce 1957 (*Dictionnaire général de la langue française au Canada*), v němž Louis-Alexandre Bélisle (1902–1985) zachycuje kanadskou francouzštinu z globálního hlediska (Kyloušek, 2005:131). Puristé se snaží bojovat proti regionalismům a také anglicismům. V roce 1961 québecká vláda zřídila *Úřad pro francouzský jazyk* (*OQLF / Office québécois de la langue française*), který měl za úkol jazyk chránit a pečovat o něj. Mezi první publikace, za jejichž vznikem stojí právě tento orgán, patří ustanovení kanadské *Normy psané a mluvené francouzštiny v Québecu* (*Norme du français écrit et parlé au Québec*), které následovalo čtyři roky po založení ústavu. Výše zmíněná norma byla jen málo tolerantní k syntaktickým, morfologickým a fonetickým rozdílům, kterými se québecká francouzština odlišovala od francouzštiny mezinárodní mající své ohnisko v Paříži. « L'Office estime que, pour résister aux pressions énormes qu'exerce sur le français du Québec le milieu nord-américain de langue anglaise, il est indispensable de

s'appuyer sur le monde francophone: cela veut dire que l'usage doit s'aligner sur le français international, tout en faisant sa place à l'expression des réalités spécifiquement nord-américaines. »⁸

2.2 Zákony vztahující se k jazyku

Postavení francouzského jazyka na území Québecu (a v celé Kanadské konfederaci) je přirozeně reflektováno jazykovými zákony / zákony, které se vztahují i k jazyku. Prvním takovým zákonem vyhlášeným v rámci konfederace, o kterém bych se chtěla zmínit, je Ústavní zákon z roku 1867 (*Loi constitutionnelle de 1867*)⁹, kdysi nazývaný *Acte de l'Amérique du Nord britannique de 1867* nebo také AANB. Svým obsahem se překrývá se značnou částí Kanadské ústavy (*Constitution du Canada*) a konkrétně 33. článek tohoto zákona, vztahující se k otázce jazykové, zní následovně: « Dans les chambres du parlement du Canada et les chambres de la législature de Québec, l'usage de la langue française ou de la langue anglaise, dans les débats, sera facultatif; mais, dans la rédaction des registres, procès-verbaux et journaux respectifs de ces chambres, l'usage de ces deux langues sera obligatoire. (...) Les lois du parlement du Canada et de la législature de Québec devront être imprimés et publiés dans ces deux langues. »¹⁰ S jazykovou stránkou dále souvisí, tedy alespoň částečně, článek č. 93 Ústavního zákona, který prohlašuje, že záležitosti týkající se vzdělávání si spravují jednotlivé provincie samy, avšak s tou podmínkou, že nebudou omezovat práva a výhody církevních vzdělávacích ústavů (Kadlec, 2005:97). Jak již bylo zmíněno v části 2.1.1, oficiální bilingvnost nebyla v praxi dodržována – francouzština představovala spíše druhořadý jazyk konfederace. Na počátku 90. let 20. století byl tento zákon novelizován.

V roce 1969 došlo v québeckém parlamentě k odhlasování Zákona na podporu francouzského jazyka v Québecu (*Loi pour promouvoir la langue française au Québec / Loi 63*). Jeho cílem bylo především zrušení prohlášení (z roku 1968) školní rady (*commission scolaire*) z města Saint-Léonard a přiznání práva imigrantům, dle něž si mohou svobodně vybrat školu, ve které se jejich děti budou vzdělávat (Kadlec, 2005:169). Zákon 63 dále nařizuje výuku francouzštiny ve školách, jež poskytují vzdělání v jazyce anglickém – jmenované školy mají zajistit alespoň uživatelskou znalost

⁸ http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/histfrqc_s4_modernisation.htm [cit. 2010-07-02]

⁹ Toto označení se používá od roku 1982. Původně byl zákon vyhlášen Parlamentem Spojeného království v roce 1867.

¹⁰ http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/Union_const-1867.htm [cit. 2010-07-18]

francouzštiny (*connaissance d'usage*).¹¹ Velká část frankofonního obyvatelstva nebyla se zněním tohoto zákona spokojena, což vedlo k jeho přepracování. Díky tehdejšímu ministerskému předsedovi, Robertovi Bourassovi (1933–1996), byl schválen Zákon 22 (*Loi 22*), jehož znění zasahovalo dále než znění zákona předchozího. Roku 1969 je také přijat Zákon o úředních jazycích (*Loi sur les langues officielles*) federální vládou, který ustanovuje francouzštinu a angličtinu úředními jazyky Kanady a dle něhož mají všechny federální instituce poskytovat služby ve francouzském i anglickém jazyce na základě výběru daného klienta. Volba zákona byla prosazována *Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et biculturalisme*. V roce 1987 přibyl k Zákonu o úředních jazycích dodatek podporující oficiální práva jazykových menšin, a to na popud konzervativní vlády.¹²

První skutečné formulování jazykové politiky Québecu představuje Zákon o úředním jazyce Québecu, známý jako Zákon 22 (*Loi sur la langue officielle du Québec / Loi 22*), jenž byl přijat roku 1974 Národním shromážděním Québecu – francouzština se tak stává jediným oficiálním jazykem provincie. « En 1974, la Loi 22 du gouvernement de Robert Bourassa faisait finalement du français la seule langue officielle du Québec. Au chapitre de la langue de travail, quelques progrès étaient amorcés et en enseignement, le ministre de l'Éducation, François Cloutier imposa des tests pour mesurer les connaissances linguistiques. Les enfants d'immigrants qui démontraient une connaissance suffisante de l'anglais avaient ainsi accès à l'école anglaise. »¹³ V roce 1977 byl tento zákon nahrazen Chartou francouzského jazyka, jelikož měl jisté nedostatky – např. v případě, že děti imigrantů prokazovaly lepší znalost angličtiny nežli francouzštiny, jejich rodiče si pro ně mohli zvolit školu s vyučujícím jazykem anglickým. Výsledkem vydání Zákona 22 (i Zákona 63) bylo spíše posílení vzájemné nevraživosti mezi anglofonními a frankofonními obyvateli Québecu než zlepšení postavení francouzského jazyka (Kadlec, 2005:169).

V roce 1977 je vládou Reného Lévesqua (*Parti québécois*) v *Assemblée nationale* přijata Charta francouzského jazyka (*Charte de la langue française*), obvykle nazývaná jako Zákon 101 (*Loi 101*), která vyhláší francouzštinu za jediný oficiální jazyk Québecu – tzn. v oblasti soudní, školské, pracovní, komunikační, obchodní aj. Charta

¹¹ <http://www.tlfg.ulaval.ca/axl/amnord/quebec-loi-1969.htm> [cit. 2010-07-26]

¹² <http://www.canadianencyclopedia.ca/index.cfm?PgNm=TCE&Params=F1ARTF0005889> [cit. 2010-07-14]

¹³ CLOUTIER, Mario. Le long cheminement d'une prise de conscience collective. In *Vigile.net*. [online]. [cit. 2010-06-29]. Dostupné z: <<http://archives.vigile.net/pol/101/cloutiercheminement.html>>.

byla schválena za účelem ochrany francouzštiny (jazyka majoritní skupiny obyvatel Québecu) před stále se rozšiřující hrozbou asimilace ze strany angličtiny, která v provincii představuje menšinu. Jak uvádí oficiální internetový zdroj québecké vlády, tato charta má především následující funkce: « impose l'usage exclusif du français dans l'affichage public et la publicité commerciale; étend les programmes de francisation à toutes les entreprises employant cinquante personnes ou plus; restreint l'accès à l'école anglaise aux seuls enfants dont l'un des parents a reçu son enseignement primaire en anglais au Québec; seule la version française des lois est officielle. »¹⁴

Koncem 70. let (roku 1979) Nejvyšší soud Kanady (*Cour Suprême du Canada*) deklaroval, že Zákon 101 je protiústavní. Reakcí na tento výrok soudu bylo přijetí tzv. „opravného zákona“ (*Loi concernant un jugement rendu par la Cour suprême du Canada le 13 décembre sur la langue de la législation et de la justice au Québec*) vládou Roberta Bourassy (*Parti Libéral du Québec*). Opravný zákon „potvrzuje platnost anglické verze zákonů přijatých pouze ve francouzštině, ale současně přiznává, že v případě rozdílů mezi francouzským a anglickým textem platí francouzská verze“ (Kadlec, 2005:170). Jak autor dále uvádí, tento zákon znění zákona původního nijak zvlášť nepozměňuje, pouze je formulován tak, aby neodporoval kanadské ústavě.

Charta práv a svobod (*Charte canadienne des droits et libertés*), představující první část Ústavního zákona z roku 1982 (*Loi constitutionnelle de 1982*), je schválena roku 1982 a je dodnes považována za jeden z nejdůležitějších dokumentů v historii Kanadské konfederace. Dle Kadlece (2005:100) byly některé z článků Charty reakcí na Chartu francouzského jazyka přijatou roku 1977 québeckým parlamentem. Chartu práv a svobod schválilo devět anglofonních provincií spolu s federální vládou, avšak bez souhlasu provincie Québec, pro kterou je Charta, na základě rozhodnutí kanadského nejvyššího soudu, rovněž platná. Posláním Charty je chránit práva Kanadčanů, a to proti politikám, jednání a zákonům federální a provinciální vlády. Dalším jejím cílem je sjednocovat kanadské občany v jeden celek, jenž zastává stejné hodnoty odrážející se právě v zákonech uvedených v Chartě.¹⁵ Charta práv a svobod se skládá celkem ze třiceti čtyř článků. Práva vztahující se k jazyku nalezneme hned v několika částech deklarace, a to konkrétně v článcích číslo 16, 16.1, 17, 18, 19, 20, 21 a 22. Zde však uvedu citaci jen několika z nich. Jak říká článek 16, paragraf 1, « Le français et l'anglais sont les langues

¹⁴ <http://www.olf.gouv.qc.ca/charte/reperes/reperes.html> [cit. 2010-07-17]

¹⁵ http://fr.wikipedia.org/wiki/Charte_canadienne_des_droits_et_libert%C3%A9s [cit. 2010-07-13]

officielles du Canada; ils ont un statut et des droits et privilèges égaux quant à leur usage dans les institutions du Parlement et du gouvernement du Canada. » Co se týká problematiky vyučovacího jazyka ve vzdělávacích zařízeních, konkrétní představu nám poskytne článek číslo 16.1 (1): « La communauté linguistique française et la communauté linguistique anglaise du Nouveau-Brunswick ont un statut et des droits et privilèges égaux, notamment le droit à des institutions d'enseignement distinctes et aux institutions culturelles distinctes nécessaires à leur protection et à leur promotion. » a dále také článek 23 (1): « Les citoyens canadiens: a) dont la première langue apprise et encore comprise est celle de la minorité francophone ou anglophone de la province où ils résident, b) qui ont reçu leur instruction, au niveau primaire, en français ou en anglais au Canada et qui résident dans une province où la langue dans laquelle ils ont reçu cette instruction est celle de la minorité francophone ou anglophone de la province, ont, dans l'un ou l'autre cas, le droit d'y faire instruire leurs enfants, aux niveaux primaire et secondaire, dans cette langue. »¹⁶ Je však nutné poznamenat, že k paragrafu 23.1a) o mateřském jazyce rodičů se vztahuje poznámka, že toto ustanovení nabude platnosti až po schválení québeckou vládou či Národním shromážděním. Jak píše Kadlec (2005:102), takové rozhodnutí však Québec nikdy nepřijal. K tomu, aby dítě mohlo v Québecu chodit do školy, v níž se vyučuje anglicky, je třeba, aby alespoň jeden jeho rodič splňoval několik podmínek (podotýkám, že pouhá skutečnost, že je mateřským jazykem rodiče anglický jazyk, zde nestačí).

2.2.1 Novelizace Charty francouzského jazyka

Od roku 1977, kdy byla Charta francouzského jazyka přijata, v ní québecká vláda učinila několik úprav. Příčinou těchto změn byl především tlak ze strany québecké anglofonní menšiny a federálních orgánů, které si stěžovaly na nedostatky Charty.

V roce 1988 liberální vláda pozměnila znění Charty novelizačním zákonem *Loi 178 (Loi modifiant la Charte de la langue française)*. Zákon, přijatý Národním shromážděním Québecu (*Assemblée nationale du Québec*), ustanovuje nařízení francouzského unilingvismu v oblasti veřejných nápisů a obchodní reklamě, umístěných ve venkovních prostorech. Jak se píše v prvním článku zákona – « L'affichage public et la publicité commerciale, à l'extérieur ou destinés au public qui s'y trouve, se font

¹⁶ <http://lois.justice.gc.ca/fr/charte/1.html> [cit. 2010-07-15]

uniquement en français. (...) ».¹⁷ Článek Maria Cloutiera otištěný v québeckém magazínu *Le Devoir* (26. 8. 1997) uvádí: « Pour se conformer à la Charte canadienne des droits et libertés, la Loi introduisait aussi le principe de la prédominance du français tout en permettant l'affichage dans une autre langue à l'intérieur. ».¹⁸ Přijetí tohoto zákona se nesetkalo s úspěchem, naopak vyvolalo velkou nevoli v Kanadské kofederaci: « Il n'est pas surprenant que la loi 178 ou *Loi modifiant la Charte de la langue française* ait été condamnée dans tout le Canada anglais parce que le Québec supprimait alors des libertés individuelles – la liberté d'expression – accordée aux anglophones. »¹⁹

Zákon 86 (*Loi 86* či *Loi modifiant la Charte de la langue française*), platný od roku 1993, je náhradou za Zákon 178, k jehož přijetí mohlo dojít díky derogační klauzuli (« *clause nonobstant* ») Kanadské charty práv a svobod. Toto nové ustanovení jasně svědčí o obratu, který québecká vláda učinila v oblasti jazykové politiky. Zákon 86 trvale ruší možnost odvolání se ke « *clause dérogatoire ou clause nonobstant* »²⁰ Ústavy a naopak dovoluje dvojjazyčné nápisy – anglický jazyk již není zakázán. V praxi tento zákon tedy umožňoval dvojjazyčné nápisy s převahou francouzského jazyka (« *affichage bilingue avec prédominance du français* »). Článek č. 18, jenž byl pozměněn článkem č. 58 Zákona 101 (*Loi 101*), zní následovně: « L'affichage public et la publicité commerciale doivent se faire en français.; Ils peuvent également être faits à la fois en français et dans une autre langue pourvu que le français y figure de façon nettement prédominante.; Toutefois, le gouvernement peut déterminer, par règlement, les lieux, les cas, les conditions ou les circonstances où l'affichage public et la publicité commerciale doivent se faire uniquement en français ou peuvent se faire sans prédominance du français ou uniquement dans une autre langue. »²¹

Návrh na Zákon 40 (*Loi 40* neboli *Loi modifiant la Charte de langue française*), který je v platnosti od roku 1997, byl vznesen vládou *Parti québécois* (Québecká strana) v čele s Lucienem Bouchardem v roce 1996. Tento zákon novelizuje ustanovení Charty francouzského jazyka například tím, že ustanovuje zřízení *Commission de protection de la langue française*. Kromě jiného také upřesňuje aplikaci Charty v trestní rovině a zavádí pravidlo, že každé programové vybavení musí být dostupné ve francouzštině: «

¹⁷ <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/amnord/quebec-loi-1988-178.htm> [cit. 2010-07-20]

¹⁸ CLOUTIER, Mario. Le long cheminement d'une prise de conscience collective. In *Vigile.net*. [online]. [cit. 2010-06-29]. Dostupné z: <<http://archives.vigile.net/pol/101/cloutiercheminement.html>>.

¹⁹ http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/HISTfrQC_s5_Reorientations.htm [cit. 2010-07-20]

²⁰ *Clause dérogatoire ou clause nonobstant* se přezdívá 33. článku Kanadské charty práv a svobod, který kanadským provinciím dovoluje obejít jisté povinnosti této charty.

²¹ Volně citováno z: <http://www.tlfq.ulaval.ca/> [cit. 2010-07-17]

Tout logiciel, y compris tout ludiciel ou système d'exploitation, qu'il soit installé ou non, doit être disponible en français, à moins qu'il n'en existe aucune version française. » (art. 52.1).²²

Další „Zákony upravující Chartu francouzského jazyka“ byly přijaty v letech 2000 (*Loi 171*) a 2002 (*Loi 104*), přičemž novelizace z roku 2010 (*Loi 103*) ještě nebyla oficiálně schválena. O Zákonech upravujících Chartu francouzského jazyka, vydaných v období 1988–2000 včetně, se Kadlec (2005:173) vyjadřuje takto: « Všechny tyto zákony, byť je řada Québecanů považuje za ústupky anglofonní menšině žijící v provincii, však vedly pouze k drobným úpravám Charty francouzského jazyka a jejich jediným cílem bylo nalézt takové formulace, které by nebyly v přímém rozporu s kanadskou ústavou. »

2.2.2 Jazykové komise

V šedesátých letech, kdy se v Québecu začalo stále více projevovat nacionální myšlení nedůvěřující federální vládě, byly příslušné kanadské instituce nuceny zabývat se hlouběji ožehavou jazykovou otázkou. Hlavní důvody vedoucí k této nutnosti konkretizuje Kadlec (2005:99): „Podle ústavy musely sice veškeré federální orgány poskytovat služby a vydávat veškeré úřední dokumenty v obou dvou jazycích, ale veškeré zprávy, zákony a nařízení byly vypracovávány v angličtině a až následně překládány do francouzštiny. Většina frankofonních státních úředníků musela pracovat v angličtině.“ Nakonec došlo k ustanovení několika jazykových komisí, které napomáhaly k definování postavení francouzského a anglického jazyka v rámci konfederace.

Jak píše Kylvoušek (2005:307), v Québecu byla roku 1961 zřízena Parentova komise²³ (*Commission Parent*), jež se zabývala v první řadě školstvím. U zrodu další komise (*Commission Pearson*), která napomáhala vytvoření oficiálního bilingvismu, stál kanadský premiér Lester Bowles Pearson (úřadující v letech 1963–1967), který rozhodně nebyl lhostejný k napjatým vztahům, jež se vyvinuly mezi Québecem a „zbytkem Kanady“ (tzv. *ROC = the rest of Canada*). Pearsonova komise se zajímala především o jazyk a kulturu. Vyšetřovací královská komise pro bilingvismus a bikulturalismus

²² <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/amnord/quebecmodif.htm> [cit. 2010-07-13]

²³ Jméno komise bylo odvozeno od Alphonse-Marii Parenta, který stál v jejím čele (1961–1966).

(*Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme*, 1963–1971), známá též jako Komise Laurendeau-Dunton (pojmenovaná podle jejích dvou členů) či Komise B-B, je zřejmě nejznámější komisí tohoto typu. Kromě bilingvismu se snažila zajistit zachování kulturní duality (*dualité culturelle*),²⁴ jež je pro Kanadu příznačná. Jinými slovy – v centru jejího zájmu stál i multikulturalismus (viz kapitolu č. 6). « Elle est créée en réaction au malaise grandissant parmi les Canadiens français du Québec qui demandent la protection de leur langue et de leur culture, et cherchent à participer pleinement à la prise de décisions en matière politique et économique. »²⁵ Zastává se Franko-Kanaďanů, kteří se cítí ukřivděně vůči již dávno vyslovené myšlence vyjadřující rovnoprávnost mezi anglofonními a frankofonními Kanaďany jakožto dvěma zakladatelskými národy. Komise totiž konstatovala, „že mezi Québecem a zbytkem Kanady existují velké rozdíly a že v Kanadě žijí vedle sebe dvě rozdílné společnosti“ (Kadlec, 2005:99). Požadavkům komise vychází vstříc konfederální zákon o oficiálních jazycích z roku 1969.

Roku 1968 vzniká na popud québecké vlády tzv. Gendronova komise (*Commission d'enquête sur la situation de la langue française et des droits linguistiques au Québec*). « À la suite des manifestations de Saint-Léonard²⁶ et du dépôt du projet de loi 85, le gouvernement unioniste de Jean-Jacques Bertrand crée une commission afin de faire le point sur la situation du français au Québec. Elle sera présidée par Jean-Denis Gendron, un professeur de l'Université Laval. »²⁷ Tato komise požaduje, aby se francouzština stala úředním jazykem Québecu. Vedle toho prosazuje moderní občanskou definici Québécoise, která je nenáboženská a neetnická (Kyloušek, 2005:307). Záměrem komise je zajistit dodržování jazykových práv jak jazykové většiny (anglofonních), tak menšiny (frankofonních). Zároveň usiluje o « le plein épanouissement et la diffusion de la langue française au Québec dans tous les secteurs d'activités à la fois sur le plan éducatif, culturel, social et économique. »²⁸

²⁴ *Dualité culturelle* je termín, kterým se charakterizuje kanadská společnost – Kanada byla kolonizována Francouzi a Angličany, již představují dva zakladatelské národy mající stejná práva.

²⁵ <http://www.canadianencyclopedia.ca/index.cfm?PgNm=TCE&Params=F1ARTF0000741> [cit. 2010-07-16]

²⁶ Saint-Léonard je městská čtvrť nacházející se v Montrealu.

²⁷ <http://www.bilan.usherb.ca/bilan/pages/evenements/20235.html> [cit. 2010-07-20]

²⁸ Ibid.

2.3 Školství

2.3.1 Historický přehled

2.3.1.1 Období Nové Francie

Během tohoto období byly položeny základy institucionálních struktur kulturních a společenských, do nichž spadá i samotné školství. Jeho vznik je třeba odvozovat od misionářských aktivit řádu jezuitů, uršulinek a také kongregace sv. Sulpicia. Epinette píše (1998:15): « L'Église catholique s'attache à maîtriser entièrement l'éducation, moyen pour elle d'asseoir son pouvoir sur les populations. » Školy považované za nejprestižnější fungovaly v rámci církevních institucí – pro chlapce tu byla québecká jezuitská kolej (založena r. 1635) a kolej sulpiciánů v Montrealu. Dívky, s jejichž vzděláním se zpravidla nepokračovalo po dosažení jejich 12 let, měly možnost pobývat v kláštorech (Trois-Rivières, kongregace Panny Marie v Montrealu a kláštery uršulinek v Québecu). V sulpiciánských a jezuitských vzdělávacích ústavech byla za základní jazyk klasické literární vzdělanosti považována latina. V Nové Francii tehdy žila celkem početná vrstva vzdělaných obyvatel, tzv. kulturní elita, která zde existovala i navzdory nedokonalosti vzdělávacího systému.

2.3.1.2 Období 1760–1840

Vedoucí úlohu má stále katolická církev. Jsou to především faráři působící na venkově, kdo se nejvíce podílí na výchově a vzdělání nastávajících francouzsko-kanadských intelektuálů. « Le prestige du curé, dans les campagnes, tenait à la fois à son sacerdoce, à son instruction par rapport au milieu villageois, à la nature paternelle ou paternaliste de son autorité. » (Viatte, 1969:47). Díky jejich vlivu byla francouzština do určité míry chráněna vůči asimilaci, tedy v tomto případě proti poangličťování. Důležitým činitelem v oblasti vzdělanosti, stejně jako v období předcházejícím, zůstávají knihovny. Po roce 1800 je možné sledovat nárůst středních škol – klasická gymnázia (*collège, séminaire*) byla hojně zastoupena i na québeckém venkově. « Au XIX siècle, avant l'Union, on assiste à la création des collèges classiques, chargés de l'enseignement secondaire, pour assurer la formation du clergé et de la future élite intellectuelle. » (Ibid). „Téměř čtyři pětiny Franko-Kanadčanů jsou zemědělci, venkované. Jsou z větší části negramotní a ve své izolovanosti ani nepocítují potřebu písma.“ (Kyloušek, 2005:78).

Tento fakt vysvětluje důležitost a bohatost orální tradice tak příznačné pro Franko-Kanadany. Francouzsko-kanadský školský systém (základní) je v porovnání s anglo-kanadským opožděný o pár desítek let. „Školní docházka je nepovinná: absence jsou častější na frankofonním venkově než ve městech.“ (Ibid. 80n).

2.3.1.3 Období 1840–1930

Prostřednictvím školství se církvi daří udržovat svou svrchovanost a přehled nad francouzsko-kanadskou společností. Není tedy náhodou, že vyučující pocházejí zejména z řad církevních příslušníků. Po neúspěšných snahách o vytvoření stálého ministerstva školství (existovalo jen 8 let – 1867–1875) se vedoucí institucí stává Rada veřejného školství (*Conseil de l'instruction publique*), jež je později rozčleněna na katolickou a protestantskou část. Během 19. století dochází k budování základních a vysokých škol – mezi novinky patří zřízení měšťanek (*académies*), škol s odborným zaměřením zvaných « *collèges industriels* » a také « *écoles normales* ». Roku 1852 byla v Québecu založena Lavalova univerzita (*Université Laval*), která je katolická a jako první frankofonní v této oblasti. « De fait, l'université Laval (...) complétée en 1867 par sa filiale, qui devint en 1920 l'université de Montréal, ne comprenait récemment encore que quatre facultés: théologie, droit, médecine, plus un magma où, sous le vocable de « faculté des arts », se rencontrait un enseignement supérieur embryonnaire des lettres et des sciences avec l'enseignement secondaire et des écoles aussi diverses que celle de musique et celle des infirmières. » (Viatte, 1969:47). Přese všechny změny a známky pokroku je anglofonní školský systém modernější než québecký – není tedy divu, že přistěhovalci mu dávají přednost. Další událost představuje založení frankofonní montrealské univerzity²⁹ roku 1878 jakožto pobočky Lavalovy univerzity.

2.3.1.4 Období 1930–1960

Tato léta se vyznačují obecným nárůstem vzdělanosti, přestože se společnost potýká s dalšími problémy v oblasti školství. „Jen v Québecu se počet žáků a studentů v období 1945–1960 zvýšil takřka dvojnásobně – ze 720 000 na 1,3 milionu (1/4 veškeré

²⁹ *Université de Montréal* se osamostatňuje až v roce 1920.

populace“, píše Kyloušek (2005:232). Na tomto faktu se jistě nemálo podíli nařízení povinné školní docházky (do 14 let věku) zákonem přijatým v roce 1943. Jedním z hlavních úskalí je nedostatek finančních prostředků pro zajištění náležitých platů pedagogů a základního vybavení vzdělávacích ústavů. Anglofonní školství si stále drží svou vedoucí pozici. V nespokojené québecké společnosti, pociťující neodkladnou potřebu celkové modernizace školství, již zraje čas velkých změn, které na sebe nenechají dlouho čekat.

2.3.2 Situace od roku 1960

Podle Kadlece (2005:167) „v roce 1954 nedošlo 66 % québecké frankofonní populace dále než do sedmé třídy základní školy“, což značí v porovnání s jinými provinciemi Kanady podstatný rozdíl. Tehdejší situaci v oblasti vzdělání komentuje i následující citace z Létourneau (2004:86): « Par rapport au reste du Canada, et plus encore par rapport à l'Ontario, le Québec accuse en effet, au début des années 1960, un déficit important au chapitre de la fréquentation scolaire et de l'accès aux études supérieures. La situation est particulièrement grave chez les francophones. Elle explique en bonne partie leur place désolante dans l'échelle de la stratification économique et sociale. »

Od 60. let 20. století pozorujeme nejen v québecké společnosti, ale i v québeckém školství nemalé změny podmíněné přehodnocením potřeb a hodnot Québečanů. Rychle se měnící québecké společnosti přestalo školství, do té doby řízené téměř výhradně konzervativní církví, vyhovovat. Reforma školského systému je tedy nevyhnutelná a záhy se začíná prosazovat. Provinciální vláda zřizuje *Commission royale d'enquête sur l'enseignement*, přezdívanou též « commission Parent » podle příjmení svého předsedy Alphonse-Marii Parenta (1906–1970), profesora působícího na Lavalské univerzitě. Komise si klade za cíl obnovit školský systém, což se jí také podaří. *Le rapport Parent* (protokol Parent) vydaný v roce 1964, oficiálně « *le rapport de la Commission royale d'enquête sur l'enseignement dans la province de Québec* », je dokument, který poukazuje na situaci ve školství v Québecu v 60. letech. Krátký výňatek z tohoto prohlášení uvádí zdroj québecké *Université de Sherbrooke*: « La crise de l'enseignement est universelle. Partout sont remises en question les structures administratives et pédagogiques, partout se préparent ou s'appliquent des réformes plus ou moins radicales;

c'est que l'homme moderne n'habite plus le même univers que ses ancêtres. »³⁰ *Le rapport Parent* není k podstatnému opoždění, které québecký školský systém vykazuje, lhostejný a navrhuje několik doporučení vedoucích ke zlepšení situace: zřízení ministerstva školství, krajských školských komisí (*commissions scolaires régionales*), zřízení *Conseil supérieur de l'éducation*, mateřských škol a *cegeps* (*Collèges d'enseignement général et professionnel*). Létourneau (2004:87) napsala: « À la suite de la publication du *Rapport de la Commission royale d'enquête sur l'enseignement dans la province du Québec*, communément appelé Rapport Parent, le monde québécois de l'éducation est bouleversé. Il est soumis aux logiques de la massification, à ses avantages comme à ses inconvénients. » V tomto období učinila québecká vláda rozhodnutí vytvořit novou síť státních základních, středních i vysokých škol v celém Québecu. Zmíněné vládní opatření mělo za následek rapidní zvýšení počtu studentů na středních školách i univerzitách. V letech 1966–1977 vznikly díky nově zavedenému ministerstvu školství (*Ministère de l'Éducation*, 1964) výše zmíněné *cegeps*, tj. instituce, které v rámci québeckého vzdělávacího systému zaujímají místo mezi školami středními a vysokými. Jejich vytvoření mělo velice pozitivní vliv na univerzity a úroveň vzdělanosti vůbec, neboť *cegeps* probudily nový zájem o vyšší vzdělání (*études supérieures*). Québecká společnost je během 60. a 70. let svědkem dokončení procesu deklarikalizace a dekonfesionalizace. O oddělení církve od státu a o laicizaci veřejných institucí se zasazovalo například hnutí *Mouvement laïque québécois (MLQ)*.

Poněkud vyhrocenou situaci v oblasti školství zaznamenává Québec kolem roku 1968, kdy na scénu opět přichází vzájemná konkurence francouzštiny a angličtiny. Drtivá část nově příchozích přistěhovalců totiž umísťuje své děti ve školách, jejichž vyučovacím jazykem je angličtina. Jak uvádí Kadlec (2005:169), v roce 1960 představuje populace frankofonních 99 % obyvatel města Montrealu, v roce 1967 už jen přibližně 60 %. Dalším faktorem, který postavení frankofonních v Québecu po této stránce nikterak nezvýhodňuje, je nízká porodnost. « Deux phénomènes concomitants se font ici sentir avec insistance: le vieillissement de la population et son renouvellement par l'apport migratoire. » (Létourneau, 2004:100). Tak začínají vleklé a komplikované spory na poli jazykové politiky, které daly vzniku několika opatření (viz *Loi pour promouvoir la langue française au Québec*, *Loi sur la langue officielle du Québec*). V roce 1968 je na základě zákona odhlasovaného Národním shromážděním založena Québecká univerzita

³⁰ <http://www.usherbrooke.ca/sommets/v12/n3/rappparent.htm> [cit. 2010-07-17]

(*Université du Québec*)³¹. Québecká univerzita, tvořící systém celkem deseti univerzit na území provincie Québec, má své ústředí ve městě Québec. Rok 1969, kdy je v rámci Kanadské konfederace přijat Zákon o úředních jazycích (*Loi sur les langues officielles*), a potažmo odsouhlasena i « dualité linguistique », představuje velkou změnu v oblasti ideologické. Dle Thériaulta (1999:409) « C'est alors qu'une vision nationale de l'éducation des minorités officielles (l'anglais au Québec et le français dans les autres provinces) s'installe au pays et donne accès à de nouveaux droits scolaires enchâssés dans l'article 23 de la *Charte canadienne des droits et libertés* (1982). »

Od roku 1977, kdy Národní shromáždění Québecu (*Assemblée nationale du Québec*) přijalo Chartu francouzského jazyka, se francouzština oficiálně stává vyučovacím jazykem. Jak uvádí oficiální internetový zdroj Québecu, vláda provincie se snaží francouzský jazyk v oblasti školství všemožně podporovat: « Afin d'aider les élèves qui n'ont pas une connaissance suffisante de la langue française, le gouvernement, en collaboration avec les commissions scolaires qui offrent l'éducation préscolaire et l'enseignement primaire et secondaire publics, a mis sur pied diverses mesures de soutien à l'apprentissage du français. »³²

2.3.3 Stručná charakteristika školství v Québecu

Québecké školství spadá pod sféru vlivu provinciálního Ministerstva školství, volného času a sportu (*Ministère de l'Éducation, du Loisir et du Sport / MELS*). Školní docházka je v Québecu povinná od šesti do šestnácti let, při čemž vzdělání je všem dětem pobývajícím na území provincie poskytováno zdarma. Québecký školský systém se v první řadě dělí na státní a soukromé ústavy, dále pak na zařízení s vyučujícím jazykem francouzským a anglickým, popřípadě s jazykem původních obyvatel. Jednotlivé úrovně vzdělání se zjednodušeně člení takto: mateřské školy (*éducation préscolaire*), jejichž absolvování je nepovinné, základní školy (*enseignement primaire*), střední školy (*enseignement secondaire*), dále jakési specifikum québeckého školství, totiž « collèges », odpovídající úrovni mezi střední školou a univerzitou (*enseignement collégial*), a nakonec školy vysoké (*enseignement universitaire*).

³¹ <http://www.uquebec.ca/reseau/universites/presentation.php> [cit. 2010-07-28]

³² http://www.gouv.qc.ca/portail/quebec/international/general/quebec/mode_de_vie/education/ecoles/ [cit. 2010-07-17]

Obrázek č. 2: Québecký školský systém³³

Studium na státních školách je bezplatné od základního až po středoškolské vzdělání, následující ročníky přípravy na vysokou školu (*enseignement collégial*) již vyžadují jistou finanční spoluúčasť žáků, a nakonec studium na univerzitě je zpoplatněno stejně jako v jiných severo-amerických státech. Co se týká státního rozpočtu, školství zaujímá druhé nejdůležitější místo hned po zdravotnictví.

Podle znění Charty francouzského jazyka (1977) musí všichni žáci navštěvovat školu (mateřskou, základní a střední) s vyučovacím jazykem francouzským.³⁴ Nicméně ti studenti, kteří splňují přesně stanovená kritéria, si mohou pro své vzdělání zvolit školu anglofonní. Výčet čtyř daných výjimek udává např. Kadlec (2005:172): „Do škol s vyučovacím jazykem anglickým mohou chodit pouze děti, jejichž otec nebo matka

³³ <http://www.immigration-quebec.gouv.qc.ca/fr/education/information-education/index.html> [cit. 2010-10-12]

³⁴ Toto omezení se netýká studia, jež následuje po střední škole (*collégial, universitaire*) ani studia poskytovaného školskými ústavy, které nejsou dotované státem.

navštěvovali v Québecu (*od roku 1984 též v jiné kanadské provincii*)³⁵ základní školu s vyučujícím jazykem anglickým, děti, jejichž otec nebo matka, mající v době přijetí zákona (27. srpna 1977) trvalé bydliště v Québecu, navštěvovali základní školu s vyučovacím jazykem anglickým mimo Québec, děti, které před přijetím zákona navštěvovaly v Québecu (a nikoliv v jiných kanadských provinciích) státní základní školu s vyučovacím jazykem anglickým, a jejich mladší sourozenci.“ Další výjimkou, o níž se Kadlec zmiňuje, je případ, kdy rodiče dětí přijeli do Québecu za prací, a to maximálně na dva roky. Ostatní děti musí chodit do školy s vyučovacím jazykem francouzským. Studenti, na něž se vztahují uvedené výjimky, představují přibližně 11,2 % z celkového počtu žáků navštěvujících základní a střední školy. Jazyková otázka v oblasti školství zůstává i tak do určité míry spornou.

Zejména od počátku 21. století (konkrétně od roku 2002, kdy *MELS* vyjádřilo jasně své záměry) je v celém québeckém školství, tedy na základních, středních i vysokých školách, zdůrazňována potřeba mezikulturního vzdělávání (*éducation interculturelle*), které nepřehlíží kulturní rozmanitost studentů pramenící z jejich odlišného původu a mateřského jazyka, je k ní tolerantní a dokáže ocenit její pozitivní přínos. V dnešním Québecu zaujímá výuka jazyků stejně tak důležité místo v žebříčku priorit týkajících se vzdělávání jako v jiných státech. Existuje široká škála studijních programů, které umožňují québeckým studentům pokračovat v jejich studiu v zahraničí a naopak – i zahraniční studenti mají možnost navštěvovat školu v provincii Québec. V tomto směru vyvíjejí největší aktivitu québecké vysoké školy, jež jsou provázány s mnoha univerzitami po celém světě. Oficiální zdroj *MELS* uvádí tuto statistiku: « Les universités québécoises accueillent annuellement plus de 21 300 étudiantes et étudiants de l'étranger et près de 15 800 des autres provinces canadiennes. » Ministerstvo školství, volného času a sportu pravidelně organizuje nejrůznější mezinárodní programy a setkání (či se jich účastní) a jistě stojí za zmínku, že spolupracuje i s mezinárodními organizacemi frankofonie.

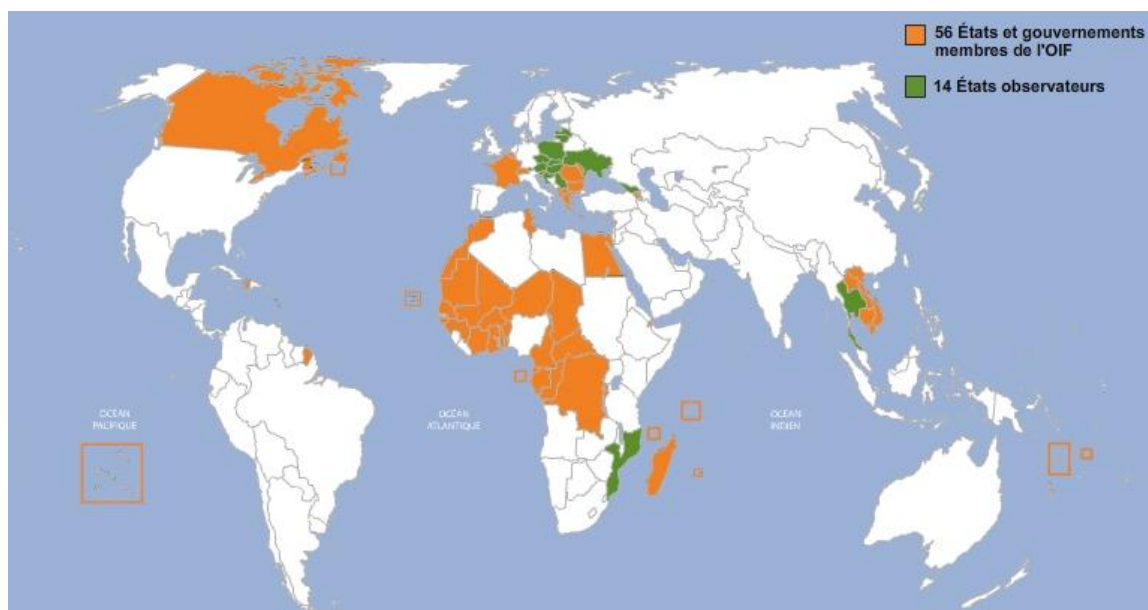
³⁵ V roce 1984 nejvyšší kanadský soud shledal protiústavním ustanovení, dle kterého mohou školu s vyučovacím jazykem anglickým navštěvovat jen ty děti, jejichž rodiče chodili do školy s vyučovacím jazykem anglickým v Québecu a ne v jiné kanadské provincii.

3. MYŠLENKA FRANKOFONIE

3.1 Francouzština, světový jazyk

Francouzština, jazyk přibližně 220³⁶ miliónů obyvatel naší planety, je v pořadí devátým nejčastěji užívaným jazykem na světě. Co se týká Evropské unie (*Union européenne*), zaujímá hned druhé místo na žebříčku vyjadřujícím frekvenci mateřského jazyka, tak užívání cizích jazyků v rámci Evropské unie samé. Zanedbatelná není ani skutečnost, že francouzštinu jakožto oficiální jazyk nalezneme ve 32 členských zemích spadajících pod záštitu frankofonie. V současnosti tato struktura (*OIF*, tedy *Organisation internationale de la Francophonie*) čítá na 70 států, při čemž 14 z těchto států není opravdovým členem, ale takzvaným „pozorovatelem“ (« observateur »). Rozmístění jednotlivých frankofonních zemí vidíme na *obrázku č.3*.

Jak je z níže uvedené mapky patrné, pro státy *OIF* je charakteristická geografická rozmanitost. Tato rozmanitost nemůže být ovšem považována za jedinou, jež je pro jmenovanou území příznačná. Dalším podstatným aspektem je rozdílnost vyplývající mj. z geografické stránky, totiž rozmanitost kulturní, kterou se frankofonie snaží zachovat a také podporovat její rozkvět. Nakonec by se neměla opominout politická rozmanitost, zahrnující různé typy politických režimů, v rámci kterých mají obyvatelé daných států různou míru svobody.

³⁶ Odhadnout přesný počet frankofonních mluvčích na světě je velice obtížné. Proto by uvedené číslo mělo být považováno jen za cifru orientační.

Les 70 États et gouvernements de l'OIF (56 membres et 14 observateurs) : plus de 800 millions d'hommes et de femmes ayant en partage la langue française et les valeurs universelles.

■ Albanie	■ Comores	■ Hongrie	■ Roumanie
■ Andorre	■ Congo	■ Laos	■ Rwanda
■ Arménie	■ Congo RD	■ Lettonie	■ Sainte-Lucie
■ Autriche	■ Côte d'Ivoire	■ Liban	■ Sao Tomé et Príncipe
■ Belgique	■ Croatie	■ Lituanie	■ Sénégal
■ Bénin	■ Djibouti	■ Luxembourg	■ Serbie
■ Bulgarie	■ Dominique	■ Madagascar ¹	■ Seychelles
■ Burkina Faso	■ Égypte	■ Mali	■ Slovaquie
■ Burundi	■ Ex-Rép. yougoslave de Macédoine	■ Maroc	■ Slovénie
■ Cambodge	■ France	■ Maurice	■ Suisse
■ Cameroun	■ Gabon	■ Mauritanie	■ Tchad
■ Canada	■ Géorgie	■ Moldavie	■ Thaïlande
■ Canada Nouveau-Brunswick	■ Ghana	■ Monaco	■ Togo
■ Canada Québec	■ Grèce	■ Mozambique	■ Tunisie
■ Cap-Vert	■ Guinée ¹	■ Niger	■ Ukraine
■ Centrafrique	■ Guinée Bissau	■ Pologne	■ Vanuatu
■ Chypre	■ Guinée équatoriale	■ Rép. Tchèque	■ Vietnam
■ Communauté française de Belgique	■ Haïti		

¹ États suspendus de la Francophonie

« États suspendus de la Francophonie » jsou státy s pozastaveným členstvím v této organizaci.

Obrázek č. 3: Členské státy frankofonie a země pozorovatelské ³⁷

S kulturní rozmanitostí charakteristickou pro frankofonní území, o které již byla zmínka v předešlém odstavci, se jistě pojí i rozmanitost týkající se jeazykové stránky, tedy francouzštiny. Ačkoliv existuje ustálená kodifikace tohoto jazyka³⁸, jeho jednotlivé varianty jsou rozličné (což je dnes považováno za normální jev) a dokonce se jim i začíná dostávat uznání. Rozdíly mezi variantami francouzštiny, vyskytujícími se v hojném počtu, se týkají především lexikální stránky jazyka. Danou problematiku výstižně doplňuje Tétu (1997:58): « La difficulté de compréhension, comme on le voit, n'existe pas seulement entre les pays dits du Nord et ceux du Sud, autrement dit entre les pays occidentaux et le tiers monde; elle existe bel et bien entre pays occidentaux. » Jazyk jakožto nástroj komunikace a z filozofického hlediska také nástroj „bytí“ se přizpůsobuje způsobu života a potřebám obyvatel dané země, a proto není nijak zvlášť překvapující, že se jeho varianty mohou v jistých aspektech lišit. K této skutečnosti se vyslovuje Tétu (1997:54–55) následujícím konstatováním: « Vouloir à tout prix garder une certaine «pureté» de la langue est aussi utopique que de vouloir continuer à labourer une terre

³⁷ <http://www.francophonie.org/-Etats-et-gouvernements-.html> [cit. 2010-10-24]

³⁸ Touto kodifikací je myšlena kodifikace norem spisovné francouzštiny ve Francii, která již pozbyla své výlučné vůdčí postavení.

nouvellement «remebrée» (...) » V různých podobách jazyka se dá jistě spatřovat bohatost, tvárnost a živost jazyka. Avšak tento úhel pohledu není pochopitelně sdílen všemi lidmi.

Země, řadící se k frankofonnímu území (« espace francophone »), se dle Barrata a Moisei (2004:17) dají rozdělit na tři hlavní typy, přičemž státy jako Francie, Švýcarsko a Belgie jsou zde ponechány stranou a chápány jako zvláštní skupina. Prvním typem jsou ty země, které se staly frankofonními díky francouzské koloniální politice, jež probíhala od doby Jacquese Cartiera, francouzského námořního kapitána a objevitele. Do této kategorie spadá například kanadský Québec, jak již bylo zmíněno v kapitole číslo 1. Druhá skupina zahrnuje státy, které se po jistých dějinných událostech a peripetiích znovu staly frankofonními a obnovily své bývalé kontakty se systémem frankofonie (například Guinea či Vietnam). Poslední kategorii tvoří země, jež se staly více či méně frankofonní na základě oficiálního připojení se ke struktuře frankofonie, při čemž k přidružení mohlo dojít jak díky dobrovolným snahám elit dané země, tak na základě kulturní politiky vedené v duchu spolupráce s francouzskou vládou.

3.2 Původ a význam slova „frankofonie“

Ze všeho nejdříve se zde pokusím vysvětlit, co slovo „frankofonie“ znamená, jak vzniklo a odkdy se ve světě běžně používá. Vznik slova « francophonie » (« francophone ») se přisuzuje francouzskému geografovi Onésimovi Reclusovi³⁹ (1837–1916), který rozdělil obyvatele planety podle toho, jakým jazykem mluví. Ve svém díle *France, Algérie et colonies* (1883) těchto výrazů užívá, a to způsobem čistě deskriptivním: « (...) nous acceptons comme francophones tous ceux qui sont ou semblent destinés à rester ou à devenir participants de notre langue (...) »⁴⁰ Takto, jakožto rozčlenění na základě lingvistického aspektu s přihlédnutím ke geografickým podmínkám, byl v podstatě definován obecný význam slova „frankofonie“, jak ho ostatně známe i v dnešní době. V publikaci Barrata a Moisei (2004:16) se lze dočíst, že přídavné jméno « francophone »

³⁹ Mezi známé citace tohoto geografa patří např. tato: « Dès qu'une langue a "coagulé" un peuple, tous les éléments "raciaux" de ce peuple se subordonnent à cette langue. C'est dans ce sens qu'on a dit : la langue fait le peuple (lingua gentem facit) ». [cit. 2010-07-16]. Dostupné z: <<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/francophonie/onesime-reclus.shtml>>

⁴⁰ RECLUS, Onésime. *France, Algérie et colonies*. In *France Diplomatie*. [online]. [cit. 2010-07-24]. Dostupné z: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/actions-france_830/francophonie-langue-francaise_1040/colonne-droite_1679/complements_1986/citations_6542.html>.

se přibližně od 30. let 20. století objevovalo ve slovnících – označovalo ty « dont le français était la langue maternelle », tedy ty, pro něž je francouzština mateřským jazykem. Naopak slovo « francophonie » bylo po určitou dobu v podstatě zapomenuto, což dokazuje užívání slova « francité »⁴¹ na jeho místě. Tato situace se však definitivně změnila v listopadu roku 1962, kdy Léopold Sédar Senghor, první prezident Senegalu, představil slovo « francophonie » v časopise *Esprit*, a to lepším a přesněji vymezeným způsobem. Užívání podstatného jména « francophonie » se stalo běžnou praxí až po roce 1980, kdy se o jeho rozšíření postarala zejména média. Před rokem 1980 se jmenovaného pojmu užívalo jen zřídka, a to z důvodu jeho spíše negativní konotace, díky které mohl být dáván do souvislosti s nekolonialismem. K opravdovému zpopularizování termínu „frankofonie“ došlo také díky prvnímu Summitu frankofonie (*Conférence des chefs d'États et de gouvernement des pays ayant en commun l'usage du français / Sommet de la Francophonie*), jenž se konal v Paříži roku 1986.

Dále je třeba podotknout, že se můžeme setkat buď s malým, nebo s velkým „f“ na začátku tohoto slova.⁴² Varianta s velkým „F“ se obvykle užívá pro označení seskupení zemí, vlád a oficiálních orgánů, pro něž je příznačné společné užívání francouzského jazyka, a to jak v rámci vlastního státu, tak na úrovni mezinárodní. Termín « Francophonie » slouží i pro vyjádření politických záležitostí: pak zpravidla značí totalitu mluvčích (národů či skupin), kteří ke vzájemné komunikaci užívají francouzského jazyka, jenž pro ně může představovat jazyk mateřský, oficiální, jejich druhý jazyk, jazyk užívaný pro mezinárodní komunikaci, jazyk kultury, určité společenské vrstvy nebo prostě jen jazyk frekventovaný v určitých oblastech většího státu. Je třeba poznamenat, že zmíněné případy se mohou vzájemně překrývat. Výrazu « francophonie » se tedy obecně užívá spíše v jazykovém kontextu nebo smyslu.

V současné době, kdy se frankofonie těší rozkvětu po mnoha stránkách, o nichž bude ještě pojednáno, je její možný výklad obohacen i o další významy. Barrat a Moisei upřesňují (2004:13), že význam „frankofonie“ jde ještě hlouběji – znamená také humanismus, chování člověka, jeho způsob chápání světa, způsob jednání a komunikace s ostatními. Podotýkám, že pro správné pochopení výše zmíněného pojmu je samozřejmě potřeba přihlédnout i ke kontextu.

⁴¹ Autorem výrazu « francité » byl Léopold Senghor, senegalský prezident. Slovník *Grand Larousse* definuje tento termín jako « ensemble des caractères propres à la civilisation française ».

⁴² Obě tyto podoby slova se obvykle navzájem doplňují, ale mohou být i synonymy.

Abych tento výčet možných významů „frankofonie“ zjednodušila a shrnula v jednom krátkém odstavci, cituji výstižnou definici, kterou podává Tétu (1997:10): « D'un concept d'origine linguistique, elle en est venue à désigner l'ensemble des pays ayant le français en partage qui se sont regroupés pour développer des échanges culturels, scientifiques et techniques, et qui maintenant forment un ensemble sociopolitique de poids. »

3.3 Utváření soudržného celku

Podle Tétua (1997) se období mezi roky 1960–1970 vyznačuje úsilím o vytvoření soudržného, strukturovaného celku – nejrůznější frankofonní organizace se tou dobou snažily co nejvíce provázat a vybudovat vzájemné vztahy. Tyto snahy byly nejmarkantnější především mimo území Francie, jako např. v Africe⁴³ a v Québecu. Dá se říci, že jmenovaná provincie Québec, usilující od 60. revolučních let o upevnění své národní identity, hledala u frankofonních zemí podporu v boji o rozšíření svých pravomocí v rámci konfederace a její ústavy. Nejen Québec, ale i další oblasti osídlené frankofonními mluvčími shledávaly své tehdejší postavení v jakémsi stavu ohrožení vůči stále se rozšiřujícímu užívání a vlivu angličtiny. Tyto okolnosti podnítily u frankofonních vznik všeobecného uvědomění, že pro zachování společného jazyka a kultury je zapotřebí držet pospolu. Jedině soudržný a dobře fungující celek může minimalizovat nebezpečí asimilačních vlivů. Právě v této době skutečně nabývá na významu pojem « conscience francophone » („uvědomění si své frankofonní příslušnosti“). V souvislosti s « conscience francophone » by bylo vhodné znovu a tentokrát konkrétněji zmínit osobnost Léopolda Senghora (1906–2001), politika, básníka a spisovatele pocházejícího ze Senegalu (též zakladatele hnutí *Négritude*), jenž se o popularizaci zmíněného termínu obzvláště zasloužil. Senghor je mj. autorem knihy *Le Français, langue de culture*, jejíž část byla otištěna v článku *Le Français, langue vivante*, publikovaném ve speciálním vydání časopisu *Esprit* (1962). Pro osvětlení myšlenky frankofonie uvádím ze Senghorova díla následující citace: « Donc, si on introduit ou maintient l'enseignement du français en Afrique, si on l'y renforce, c'est, d'abord, pour des raisons politiques.»; « Cependant, la principale raison de l'expansion

⁴³ « En 1960, toutes les colonies françaises d'Afrique noire avaient obtenu leur indépendance, de même que le Congo belge qui devient le 30 juin 1960 le Congo-Kinshasa, plus tard le Zaïre. » (Tétu, 1997:214)

du français hors de l'hexagone, de la naissance d'une Francophonie est d'ordre culturel. »; « Au moment que, par totalisation et socialisation, se construit la Civilisation de l'Universel, il est, d'un mot, question de nous servir de ce merveilleux outil, trouvé dans les décombres du Régime colonial. De cet outil qu'est la langue française. La Francophonie, c'est cet Humanisme intégral, qui se tisse autour de la terre: cette symbiose des «énergies dormantes» de tous les continents, de toutes les races, qui se réveillent à leur chaleur complémentaire. »; « (...) la Négritude, l'Arabisme, c'est aussi vous, Français de l'Hexagone. Nos valeurs font battre, maintenant, les livres que vous lisez, la langue que vous parlez: le français, Soleil qui brille hors de l'Hexagone. »⁴⁴

3.4 Poslání Frankofonie

Posláním frankofonie není již jazyková expanze, jak by se některým nezasvěceným, kterým se při vyslovení tohoto termínu vybaví především bývalý kolonialismus ze strany Francie, mohlo zdát. Dnes slovo frankofonie znamená především mnohostrannou spolupráci a vzájemnou výměnu. Spolupráce (*coopération*) a výměna (*échange*) probíhají na mnoha úrovních – na úrovni politické, ekonomické, kulturní a technické, v oblasti vědy a výzkumu.

Politická činnost frankofonie si klade za cíl ubírat se takovým směrem, aby svým jednáním dosáhla nastolení demokracie, míru a skutečného dodržování lidských práv. Mezi členskými státy dále usiluje o budování a upevňování vzájemných vztahů, o nalezení shody a kompromisu. Dopracovat se vzájemné shody není ovšem vždy snadné, a to zvláště přihlédne-li se k faktu, že frankofonie sdružuje země často velmi různorodé – od těch nejchudších (Burkina Faso, Burundi, Čad) až po ty nejvyspělejší na světě (Kanada, Francie, Švýcarsko), země malé i velké, země mající různý politický systém, země vykazující různý stupeň gramotnosti atp.

Jak je všeobecně známo, heslo frankofonie zní « égalité, complémentarité, solidarité » (rovnost, komplementarita a solidarita). Organizace frankofonie se snaží pomáhat chudým a potřebným zemím, spadajícím na základě jejich členství pod *Organisation internationale de la Francophonie*. Solidarita, plynoucí mj. z užívání stejného jazyka a zastávání obdobných hodnot, se jeví jako nezbytná zejména na

⁴⁴ Léopold Sedar Senghor. *Le Français, langue de culture*.

africkém kontinentě, na jehož území leží mnoho států, které se neobejdou bez humanitární pomoci.

Co se týká kulturní sféry, frankofonii jde primárně o respektování odlišných kultur a tradic, jejich prezentaci a náležité ohodnocení. Kultura frankofonních zemí je nesmírně rozmanitá, což Tétu (1997:91) komentuje větou: « Le pluralisme culturel est une richesse ». V souladu s touto výstižnou frází je utvářen i dnešní pohled na věc (tedy alespoň do určité míry) – kulturní rozdíly již není potřeba stírat a připodobňovat je k jakémusi kulturnímu ohnisku, je třeba je zachovat a hledat v nich pozitiva. K šíření frankofonní kultury a frankofonních hodnot velmi přispívají média, a to například TV5 (tento kanál lze sledovat přibližně ve dvou stech zemích), další televizní kanály, rádio (*RFI*)⁴⁵ a v současnosti samozřejmě také internet. Zanedbatelný není ani význam knih: « Le livre est un média qui a traditionnellement conservé ses lettres de noblesse sur le territoire français, et la France est encore le quatrième exportateur mondial de livres (8 % des exportations) derrière les États-Unis, le Royaume-Uni et l'Allemagne). » (Barrat, Moisei, 2004:147).

Další oblastí, jejíž úroveň se frankofonie snaží svou činností pozdvihnout, je oblast školství a vzdělávání. Mezinárodní organizace přispívá jak ke zlepšení fungování školských systémů, tak ke zvýšení odborného vzdělání vyučujících a dále také k modernizaci pedagogických materiálů potřebných ke kvalitní výuce. V sektoru školství se hojně využívá spolupráce zejména s orgánem *CONFEMEN*, tedy s *Conférence des ministres de l'éducation nationale*.

V neposlední řadě je posláním frankofonie samozřejmě i podpora užívání francouzského jazyka a posílení jeho celosvětové výuky. Snahy o jeho uplatnění a co možná největší rozšíření jsou vyvíjeny v diplomacii, v literární tvorbě, na internetu či v rámci Olympijských her. Ať už se jedná o jakékoli území, aktivita frankofonních organizací se snaží brát na vědomí a respektovat vzájemnou koexistenci francouzštiny a jiných jazyků. Je třeba mít na paměti, že užívání společného jazyka vede k upevňování frankofonní identity, ke snadnějšímu pochopení a šíření hodnot.

⁴⁵ *RFI* je zkratka užívaná pro *Radio France International*.

3.4.1 Charta frankofonie

Hlavní myšlenky a cíle celého konceptu frankofonie shrnuje tzv. Charta frankofonie (*Charte de la Francophonie*), která byla přijata v roce 1997 na Summitu v Hanoji⁴⁶ ve Vietnamu (*Sommet des chefs d'État et de gouvernement à Hanoi*) a jejíž další přezkoumání se uskutečnilo roku 2005 v rámci Ministerské konference (*Conférence ministérielle*) v madagaskarském hlavním městě Antananarivu. V Chartě⁴⁷ jsou zaznamenány následující cíle: nastolení a další rozvoj demokracie, poskytnutí podpory právnímu státu, dodržování lidských práv, předcházení konfliktům a jejich řešení, sbližování národů na základě jejich společného vědomí, zintenzivnění vzájemných kontaktů mezi kulturami, podpora vzdělávání a výchovy, posílení solidarity skrze mnohostrannou spolupráci a dále také podpora ekonomického rozvoje.

Všeobecná poslání frankofonie byla aktualizována na mezinárodním summitu uskutečněném v roce 2004 v Burkině Faso, přičemž realizování daných cílů je naplánováno pro období mezi roky 2005 až 2014. V těchto letech bude frankofonie soustředit svou pozornost mj. na rozšíření sfér spolupráce v zájmu stálého rozvoje, na podporu vzdělávání, vysokých škol a výzkumu a v neposlední řadě se chce rovněž zaměřit na podporu francouzského jazyka i jazykové a kulturní mnohotvárnosti. V centru dalších zájmů organizace budou pak ženy, mladí lidé a přístupnost informačních a komunikačních technologií.

⁴⁶ Hanoi patří mezi bývalé francouzské kolonie.

⁴⁷ http://www.francophonie.org/IMG/pdf/charte_francophonie.pdf [cit. 2010-10-15]

4. VÝVOJ INSTITUCIONÁLNÍCH STRUKTUR FRANKOFONIE

Množství frankofonních organizací je natolik početné, že by bylo velmi komplikované shrnout je všechny do této jedné kapitoly. Proto se zde zaměřím jen na ty hlavní, které zároveň patří mezi nejznámější a jež svým vznikem spadají především do druhé poloviny 20. století.

4.1 Okolnosti vzniku frankofonních institucí

Nejprve se pokusím nastínit okolnosti, které vedly ke vzniku nových institucí v rámci frankofonie. Během druhé světové války došlo k vytvoření jisté solidarity mezi lidmi, která ovlivnila jejich myšlení natolik, že se rozhodli dát jasnější podobu svým plánům týkajícím se změny společnosti. Ona změna se měla zakládat především na vzájemné spolupráci. Dalším faktorem byla skutečnost, že francouzština se (nejen) v poválečných letech potýkala se silnou konkurencí angličtiny, jež zaujímala výsadní postavení na většině mezinárodních setkání (viz 3.3). Toto „sekundární“ postavení francouzštiny se dotýkalo především Francie, Belgie, Švýcarska, Afriky a také frankofonní populace v Kanadě. Během 50. až 70. let se zmíněné oblasti, vyznačující se společným užíváním francouzského jazyka, sjednocovaly a vytvářely tak nové, mezinárodní, frankofonní organizace.

V této souvislosti by se neměla opomenout ani skutečnost, že po druhé světové válce se udály natolik zásadní společensko-politické změny, které vedly k postupné dekolonizaci, a to především v Africe a v Asii. Francie spolu s Velkou Británií se tou dobou ještě těšily přízvisku „největší koloniální velmoci“. Ožehavá koloniální problematika byla dlouho projednávána v rámci Organizace spojených národů⁴⁸ (*Organisation des nations unies / ONU*). « La pression conjugée dans le cadre de l'ONU des élites indépendantistes des pays coloniaux et des forces américaines et soviétiques hostiles au colonialisme, malgré les premiers frimas de la guerre froide,

⁴⁸ Mezinárodní organizace OSN, jejímiž členy jsou dnes téměř všechny státy světa, byla založena 26. 6. 1945 v San Franciscu (USA). Hlavním posláním OSN je udržování mezinárodního míru a zajištění mezinárodní spolupráce.

précipitèrent le mouvement. », píše Barrat a Moisei (2004:37). O prosazení dekolonialistických myšlenek se nemálo postaral americký prezident Roosevelt (1882–1945) i francouzský generál de Gaulle (1890–1970). Proces dekolonizace, který se v jistých případech bohužel neobešel ani bez násilí (např. válka v Alžíru), prošel několika fázemi – přes *Union française*, udělující držávám vnitřní autonomii, *Communauté*, až po oficiální nezávislost bývalých kolonií. « La Francophonie est née d'un désir ressenti hors de France »⁴⁹, nechal se slyšet Boutros Boutros-Ghali, egyptský generální tajemník Organizace spojených národů (ve funkci 1992–1996), při příležitosti VI. Summitu frankofonie v roce 1995. I podle názoru Barrata a Moisei (2004:40–41) dostala myšlenka vytvoření organizovaného celku (nejprve jazykového a kulturního charakteru) založeného na společném užívání francouzštiny reálnou podobu skutečně až v hlavách vůdčích představitelů bývalých francouzských kolonií. Jeden z „otců“ frankofonie, Léopold Sédar Senghor (viz 3.2), prohlásil: « Dans les décombres du colonialisme, nous avons trouvé cet outil merveilleux – la langue française. »

4.2 První velké organizace frankofonie

Počet prvních „vlastovek“ frankofonních organizací je nemalý, tudíž se zde omezím na přiblížení jen několika z nich.

Přestože svým vznikem spadá již do druhé poloviny 19. století (a netýká se tedy přímo vytyčeného období stojícího v centru pozornosti této práce), *Alliance Française*⁵⁰ je jistě hodná zmínky jakožto první kulturní organizace mající frankofonní charakter. K jejímu založení došlo roku 1883 v Paříži a dle Barratovy citace (1997:19) bylo společným cílem jejích zakladatelů « maintenir et étendre l'influence de la France par la propagation de sa langue ». Záměr vytvoření Francouzské aliance dále představovala myšlenka, že by tento spolek se sídlem v Paříži sloužil jako vzor a zároveň jako případná podpora ostatním aliancím obdobného typu po celém světě. V praxi šlo o výuku francouzského jazyka, pořádání nejrůznějších konferencí, setkání, jazykově a kulturně zaměřených událostí, a to na celosvětové úrovni. V současnosti má síť Francouzské aliance své zastoupení ve více než stovce zemí, při čemž tyto pobočky fungují nezávisle na pařížské, mateřské alianci.

⁴⁹ http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/article_imprim.php?id_article=6542 [cit. 2010-11-24]

⁵⁰ Název *Alliance Française* byl oficiálně přijat až rok po založení tohoto orgánu, tedy v roce 1884.

Vzhledem k tomu, že v mém pojednání figuruje i frankofonní Québec, uvedu rovněž jednu v podstatě tajnou organizaci známou zejména ve francouzské části Kanady, kterou je **Ordre de Jacques-Cartier**. Tato organizace ekonomického a politického rázu, vytvořená roku 1926, měla za úkol klást překážky anglosaským svobodným zednářům. Roku 1965 byla instituce zrušena církví, kterou již začala znepokojovat (ačkoli jí byla dříve podporována) a částečně nahrazena jinou organizací zvanou **Club Richelieu**.

S Québecem rovněž úzce souvisí organizace založená roku 1952 v této provincii, totiž **Conseil de la Vie Française en Amérique** (CVFA), jíž předcházela *Comité permanent de la survivance française*. Jak se dočítáme v Barratově publikaci (1997:22), tomuto orgánu se původně jednalo o ochranu minoritní frankofonní a zároveň katolické entity žijící v prostředí anglosaské protestantské většiny. Oficiální činnost rady spočívá v organizování programů za účelem podpory, ochrany a šíření francouzského jazyka zejména v oblasti Severní Ameriky, kde se tento jazyk často ocitá v ohrožení. Přesné definování cíle vytyčeného zakladateli této instituce zní « promouvoir l'unité des francophones d'Amérique du Nord dans leur diversité de situations » (Tétu, 1997:203).

4.3 Frankofonní nevládní organizace

Frankofonní nevládní organizace, pro které je zavedena zkratka *ONG* (*Organisations non gouvernementales*), do jisté míry připravily půdu pro nástup frankofonie na oficiální, mezinárodní úrovni. *ONG* jsou ve většině případů neziskové, financované ze soukromých fondů. O současné situaci ve frankofonii lze obecně říci, že *ONG* koexistují vedle oficiálních frankofonních vládních organizací, některé z nich s nimi i spolupracují či jsou s jejich činností asociovány.

Union internationale des journalistes de la presse de langue française (UIJPLF) z roku 1970, dnes (konkrétně od roku 2001) **Union internationale de la Presse francophone** (UPF), má svého předchůdce ve sdružení zvaném *Association internationale des journalistes de la presse de langue française*, které se zrodilo v Paříži roku 1952. Mezi cíle této instituce sdružující žurnalisty nakloněné frankofonii patří v první řadě ochrana francouzského jazyka, podpora spolupráce mezi frankofonními médii všech typů a výměna informací a zkušeností na odborné úrovni (Tétu, 1997:219).

Členem *UIJPLF* byl mezi jinými významnými osobnostmi také Jean-Marc Léger⁵¹ (*1929), québecký spisovatel, žurnalista a šéfredaktor deníku *Devoir* publikovaném v Montrealu. *UPF* v současnosti seskupuje více než 3000 novinářů pocházejících přibližně ze 124 zemí (Barrat, Moisei, 2004:63). Kromě jiných aktivit unie publikuje časopis *La Gazette de la presse francophone*, v nichž informuje nejen širokou veřejnost o aktualitách týkajících se frankofonie.

Institut international de droit d'expression et d'inspiration françaises (IDEF) byl založen roku 1964, a to René Cassinem (1887–1976), autorem Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948 (*Déclaration universelle des droits de l'homme*) a nositelem Nobelovy ceny míru. Oficiální internetový zdroj *IDEF* upřesňuje počáteční záměry institutu takto: « L'idée de départ était de regrouper sous une forme associative, donc sur un pied d'égalité, les juristes africains et ceux qui avaient été leurs professeurs ou qui avaient servi dans leurs pays comme magistrats. »⁵² Postupně se působení *IDEF* rozšířilo i do jiných zemí, ve kterých se francouzština užívá k běžné komunikaci (Lucembursko, Kanada), v právní oblasti (Egypt, Libanon aj.) nebo do některých nefrankofonních států, jenž praktikují právo více či méně inspirované francouzskými zákoníky. Tento orgán seskupuje právníky užívající stejného právního jazyka, stejných konceptů a zastávající stejné hodnoty. Za velmi důležitou činnost institutu je považováno pořádání každoročních mezinárodních kongresů specialistů členských zemí, v rámci kterých se řeší obecné zájmy, jako například postavení ženy a dítěte ve společnosti, práva cizinců, práva nemocných etc.

Conseil international de la langue française (CILF), o jejímž zřízení se rozhodlo roku 1967 v Québecu během mezinárodního frankofonního setkání « biennale de la langue française », které se tou dobou konalo již podruhé od svého vzniku, přispívá k obohacování a propagaci francouzského jazyka. Jedním z hlavních cílů orgánu je snaha o co největší zachování jednotnosti francouzštiny ve světě a rovněž zajištění její komunikace s jinými jazyky, s nimiž přichází do kontaktu. *CILF* svými výzkumy na poli terminologickém a lexikálním přispěla k lepšímu přizpůsobení francouzštiny pro použití ve světě moderní vědy; podnikla též kroky vedoucí ke standardizaci gramatiky, syntaxu a

⁵¹ Léger zastával kromě jiných funkcí funkci ředitele québecké *Office de la langue française* a tajemníka *AUPELF*.

⁵² <http://www.institut-idef.org/Presentation-de-l-IDEF.html> [cit. 2010-10-30]

pravopisu. Na své konto si *CILF* může připsat mj. publikaci odborných slovníků a časopisů, jako například *La Banque des mots* a *Le Français moderne*. Shromáždění rady se má dle jejích stanov konat jednou za dva roky mimo Evropu.

Fédération internationale des professeurs de français (FIPF) svým vznikem spadá do roku 1969. Seskupuje více než 113 zemí a čítá přibližně 180 národních či oblastních asociací, v nichž se angažuje zhruba 90 000 vyučujících francouzštiny z nejrůznějších konců světa, přesněji z pěti kontinentů. Svými aktivitami napomáhá šíření francouzského jazyka a frankofonní kultury. Federace vydává svůj časopis *Dialogues et Cultures* a k jejím dalším aktivitám patří pořádání nejrůznějších symposií a konferencí.

Conseil international des radios-télévisions d'expression française (CIRTEF) existuje od roku 1978. Mezi hlavními zájmy *CIRTEF* figuruje snaha o nastolení trvalého dialogu na mezinárodní úrovni v oblasti rozhlasového a televizního vysílání, které ke komunikaci využívá francouzštiny (plně nebo alespoň částečně) a také úsilí o pozvednutí role televize a rádia jakožto nástrojů napomáhajících k celkovému rozvoji. Barrat a Moisei uvádí (2004:63), že organizace sdružuje na třicet frankofonních zemí a více než čtyřicet rádií a televizí. *CIRTEF* předcházela *Communauté des radios publiques de langue française (CRPLF)* vytvořená roku 1955 Francií, Švýcarskem, Belgií a Kanadou (konkrétně díky spolupráci médií *Radio France*, *Radio Suisse romande*, *Radio belge francophone* a *Radio Canada*), a to za účelem podpory spolupráce, vzájemných výměn a koprodukce mezi členskými zeměmi.

Od roku 1987, kdy se konala Québecká konference (« Sommet de la Francophonie »), platí za další oficiální instituci frankofonie *Forum Francophone des Affaires (FFA)*, v českém překladu „Frankofonní ekonomické fórum“. K jeho shromáždění dochází pravidelně před každým summitem a za své poslání považuje « le développement des échanges commerciaux, industriels et technologiques au sein de l'espace économique francophone universel et le renforcement de la coopération entre ses membres » (Barrat, 1997:29).

4.4 Frankofonní vládní organizace

*Organisation Internationale de la Francophonie (OIF)*⁵³ je politická instituce založená v 70. letech 20. století, mající své ústřední sídlo v Paříži. Jejím hlavním cílem je vytvořit aktivní solidaritu mezi 56 členskými státy a 14 pozorovateli. Usiluje o zlepšení kvality života tím, že obyvatelům příslušného území nabízí možnost stát se účastníky jejich rozvoje. Svým jednáním se *OIF* snaží realizovat mnohostrannou spolupráci mezi frankofonními zeměmi spadajícími pod její ochranná křídla. Cílem organizace je konkrétně napomáhat dosažení demokracie a míru, zajištění dodržování lidských práv, podporovat rozvoj a výzkum – to vše samozřejmě v souladu s plány Summitů frankofonie. Členským státům *OIF* a jejím pozorovatelům poskytuje podporu v rámci jejich sektorové politiky. *OIF* respektuje jazykovou a kulturní rozmanitost usilující o trvalý rozvoj a o propagaci francouzského jazyka. V žádném případě neopomíná ani otázky vztahující se k ženám, mládeži, ke vzdělání a k přístupu ke komunikačním a informačním technologiím.

OIF úzce spolupracuje a jedná v souladu se čtyřmi přímými operátory (*Agence universitaire de la Francophonie*, *TV5*, *Université Senghor d’Alexandrie*, *Association internationale des maires francophones*), s permanentními ministerskými konferencemi (*CONFEMEN* a *CONFÉJES*) a s *Assemblée parlementaire de la Francophonie*. Dále pak spolupracuje s mnoha dalšími asociacemi, jako např. s *AFAL* (*Association francophone d’amitié et de liaison*), *UPF*, *FIPF* atd. Mezinárodní organizace frankofonie podléhá autoritě třech politických orgánů – Summitu frankofonie, Ministerské konferenci frankofonie (*CMF*) a Permanentní radě frankofonie (*CPF*). « L’OIF a conclu des accords de coopération avec de nombreuses organisations internationales ou régionales (Nations unies, Union européenne, Union africaine, etc.) »⁵⁴, uvádí oficiální internetové stránky *OIF*.

4.4.1 Orgány Mezinárodní organizace frankofonie (OIF)

Dle oficiálních internetových stránek organizace frankofonie,⁵⁵ *Charte de la Francophonie* neboli Charta frankofonie ve svém druhém článku ustanovuje tři hlavní

⁵³ *OIF* se zrodila z bývalé *ACCT*, *Agence de coopération culturelle et technique*.

⁵⁴ <http://www.francophonie.org/L-Organisation-internationale-de.html> [cit. 2010-11-19]

⁵⁵ <http://www.francophonie.org/Le-Sommet.html> [cit. 2010-07-16]

orgány frankofonie: *Conférence des chefs d'État et de gouvernement des pays ayant le français en partage*, které se obecně říká « *Sommet* » (summit) či « *Sommet de la Francophonie* », *Conférence ministérielle de la Francophonie* (CMF) a *Conseil permanent de la Francophonie* (CPF).

Vedle již existujících asociací, konferencí a dalších oficiálních orgánů bylo potřeba zřídit instituci nejvyšší úrovně, která by dovršila utváření frankofonie a upevnila její postavení. Touto nezbytnou institucí se stal právě *Sommet de la Francophonie* (neboli *Conférence des chefs d'État et de gouvernement des pays ayant le français en partage*). Barrat (1997:57) v souvislosti se vznikem summitu uvádí: « Sa gestation prit du temps, notamment parce que la représentation du Québec posait un problème délicat par rapport à ses relations avec l'État fédéral canadien. » *Sommet de la Francophonie*, který ze tří výše jmenovaných úřadů hraje nejdůležitější roli v dané oblasti, se koná pravidelně každé dva roky. Předsedá mu hlava státu či vlády hostitelské země, v níž se toto zasedání koná, a to až do summitu následujícího. Účelem summitu je vytyčení směřování cílů frankofonie (obvykle s výhledem na dalších deset let) tak, aby se ve světě nepřestala šířit a těšit se dobrému jménu. Vedle přijímání rozhodnutí, jež mají vést k realizaci plánů a také přijímání nových členů, má summit na starosti rovněž volbu generálního tajemníka frankofonie (« *Secrétaire général de la Francophonie* »).

Conseil permanent de la Francophonie (CPF) se stará o přípravu summitů frankofonie od roku 1991. Vystřídala tak méně užitečné orgány zvané *Comité international de suivi* (CIS) a *Comité international préparatoire* (CIP). Přípravné práce CPF jsou uskutečňovány v komisích ekonomického, politického a kooperačního typu, které sdružují odborníky, reprezentanty i operátory CPF. Rada je, kromě jiných povinností, pověřena zejména prověřováním a schvalováním projektů stejně jako kontrolováním jejich správné realizace.

Conférence ministérielle de la Francophonie (CMF) zajišťuje politickou kontinuitu Summitu frankofonie – za tímto účelem se konference schází každý rok. Za své poslání považuje v první řadě přípravu dalších summitů a dohlížení na dodržování smluvených rozhodnutí přijatých během summitu. Co se týká složení Ministerské konference frankofonie, jsou v ní zastoupeny jak členské státy, tak i pozorovatelé, a to ministrem zahraničních věcí či ministrem pověřeným ve věci frankofonie.

Secrétaire général de la Francophonie, čili „generální tajemník frankofonie“, je nejvyšším funkcionářem Mezinárodní organizace frankofonie (mající nad sebou summit, *CMF* a *CPF*). Volí se na čtyři roky s možností opětovného zvolení na další období. Osoba zastávající tuto funkci má za úkol řídit politiku frankofonie, reprezentovat celou organizaci na mezinárodní úrovni a být také jejím mluvčím. V současnosti (od roku 2003) vykonává funkci generálního tajemníka Abdou Diouf, bývalý prezident Senegalské republiky.

Association internationale des parlementaires de langue française (AIPLF) byla založena roku 1967 v Lucemburku. Později se z ní stává *Assemblée internationale des parlementaires de langue française* (1989) a roku 1998 je přejmenována na *Assemblée parlementaire de la Francophonie (APF)*. Hned na začátku druhého článku ustanovení *AIPLF* stojí: « L'AIPLF a pour but de favoriser les initiatives de toute nature pour le rayonnement de la langue française. (...) Elle participera à toute initiative qui aura pour but de défendre et d'illustrer la culture française dans les pays entièrement ou partiellement francophones. » (Tétu, 1997:224). Sředem zájmu *AIPLF* nebyla vždy jen ochrana francouzského jazyka a kulturního pluralismu frankofonní populace – asociace se angažovala například v pomoci Sahelu během období sucha, zabývala se o otázkou týkající se imigrace pracovníků, postavení ženy ve veřejném životě atp. Nyní *APF* usiluje o demokracii, správné fungování právního státu, v němž se dodržují lidská práva a toleruje kulturní rozmanitost. Hlavní úkol dnešní *APF* spočívá, jak uvádí Barrat, v podporování institucí demokratického rázu.

Conférences interministérielles jsou setkání mezinárodního typu sdružující zejména africké frankofonní země, dále Kanadu, Belgie, Francii a Švýcarsko. *Conférence des Ministres de l'Éducation (CONFEMEN)*, založená roku 1960, je považována za první mezivládní frankofonní instituci. Tato stálá ministerská konference, čítající v dnešní době na 41 členských států, se schází jednou za dva roky, a to za účelem definování postupů, které by vedly k rozvoji ve vzdělání a výchově. *Conférence des ministres de la Jeunesse et des Sports (CONFÉJES)*, spadající svým vznikem do roku 1969, je stejně tak jako *CONFEMEN* stálá ministerská konference frankofonie. « Elle instaure en 1985 ce qui allait devenir les jeux de la Francophonie, parallèlement à ses actions de protection de la jeunesse en liaison avec l'Agence. » (Barrat, 2004:54). Obě výše zmíněné konference se podílejí rovněž na přípravách Summitu frankofonie.

4.4.2 Hlavní operátor Frankofonie – OIF (bývalá ACCT a AIF)

Roku 1970 bylo v nigerském hlavním městě Niamey stvrzeno založení frankofonní organizace *Agence de coopération culturelle et technique* (ACCT) zástupci 21 států. Tato mezivládní organizace byla ve své době považována za ohnisko institucionální frankofonie, dnes je však součástí nové struktury těchto frankofonních institucí. Od Summitu frankofonie z roku 1987, který proběhl v Québecu, ACCT postupně upevňuje své postavení v systému institucionálních struktur frankofonie. Do roku 2005 nese název *Agence intergouvernementale de la Francophonie* neboli AIF a mezi hlavní domény jejího působení patří kultura, vzdělání, věda a technologie, životní prostředí, trvalý rozvoj, komunikace a také oblast soudní spolupráce. Barrat a Moisei (2004:55) v souvislosti s funkcí AIF citují: « l'opérateur principal des programmes de coopération culturelle, scientifique, technique, économique et juridique décidés par le sommet ». Charta bývalé ACCT ve svém prvním článku ustanovuje: « L'Agence a pour fin essentielle l'affirmation et le développement entre ses membres d'une coopération multilatérale dans les domaines ressortissant à l'éducation, à la culture, aux sciences et aux techniques, et par là au rapprochement des peuples. » (Tétu, 1997:247). V roce 2005 se z AIF stává OIF, tedy *Organisation internationale de la Francophonie* (viz 4.4).

4.4.3 Specializovaní operátoři OIF

Association des universités partiellement ou entièrement de langue française (AUPELF) vznikla roku 1961 v québeckém Montrealu díky reprezentantům 33 univerzit, na nichž se vyučovalo ve francouzském jazyce. Tito zástupitelé se dohodli na pravidelných setkáních a na vytvoření vzájemných vztahů na mezinárodní úrovni. Roku 1993 asociace změnila svůj název na AUPELF-UREF (UREF = *Université des réseaux d'expression française*), o 5 let později se z AUPELF-UREF stává AUF neboli *Agence universitaire de la Francophonie* se sídlem v Montrealu, která dnes sdružuje přibližně 759 vysokých škol a výzkumných ústavů (rozmístěných v 90 zemích),⁵⁶ které jsou « entièrement ou partiellement de langue française ». *Agence universitaire de la Francophonie* se podílí na budování frankofonního vědeckého sektoru tím, že podporuje vědeckou spolupráci, realizaci vědeckých výzkumů, sdílí zkušenosti a v neposlední řadě

⁵⁶ <http://www.auf.org/l-auf/auf-bref/accueil.html> [cit. 2010-10-31]

vzdělává budoucí aktéry figurující v rozvoji. Jinými slovy, « L'idée est de créer un ensemble de réseaux universitaires de langue française autour de la recherche et de la formation. »⁵⁷ Tento orgán je jedním ze specializovaných operátorů frankofonie, a to od roku 1989.

TV5, tedy mezinárodní frankofonní televize, představuje další důležitou část v mozaice frankofonních vládních organizací. Navzájem spolupracující televize veřejné služby Francie, frankofonního Švýcarska a Francouzské komunity v Belgii ji založily roku 1984. O dva roky později následovalo přidružení frankofonní Kanady a Québecu, jenž se záhy zasadil o vznik televizního kanálu *TV5 Québec-Canada*, částečně se lišícího od varianty *TV5 Europe*. Postupem času se pro svou popularitu kanál *TV5* rozšířil i do dalších zemí a na ostatní kontinenty – je dostupný v již zmíněné Evropě a Severní Americe, v Jižní Americe, v Africe, v Asii i Oceánii.

Association internationale des maires francophones (AIMF), založená roku 1979 v Québecu na popud Jacquese Chiraca, tehdejšího starosty města Paříže, představuje organizovanou síť frankofonních starostů ze 48 zemí světa. Vyjadřuje vzájemnou solidaritu, jednotu a sdílení hodnot mezi starosty usilujícími o dosažení lepšího rozvoje měst. Od té doby, co *AIMF* spatřila světlo světa, se již stačila zasadit o realizaci přibližně 700 nejrůznějších projektů vztahujících se k oblasti trvalého rozvoje, ekonomického rozvoje, zdraví, školství, dopravy, vody a asanace, ochrany dědictví či k oblasti modernizace a formování městského úřadu. V souvislosti s *AIMF* stojí za zmínku její shromáždění z roku 1984 odehrávající se v Québecu, při jehož příležitosti tehdejší prezident Jacques Chirac neopomenul připomenout důležitou roli frankofonních organizací, v mnoha případech těch kanadských: « la Francophonie est le résultat de combats qui ont été menés la plupart du temps hors de la France. Cela nous donne à nous autres Français, une certaine modestie. » (Tétu, 1997:217).

Université Senghor d'Alexandrie, fungující od roku 1989 a nesoucí název po svém zakladateli, bývalém prezidentovi Senegalu, poskytuje studentům vzdělání v takových oborech, které by napomohly k rozvoji na Africkém kontinentě. Zmíněný rozvoj se dá rozdělit na čtyři hlavní kategorie, které jmenují např. Barrat a Moisei (2004:57): « nutrition et santé, administration et gestion, environnement, gestion du patrimoine ». Senghorova univerzita v Alexandrii je důležitým místem frankofonních setkání, konferencí, seminářů a kolokvií, jemuž se dostává mezinárodního uznání.

⁵⁷ <http://www.auf.org/l-auf/histoire/accueil.html> [cit. 2010-10-31]

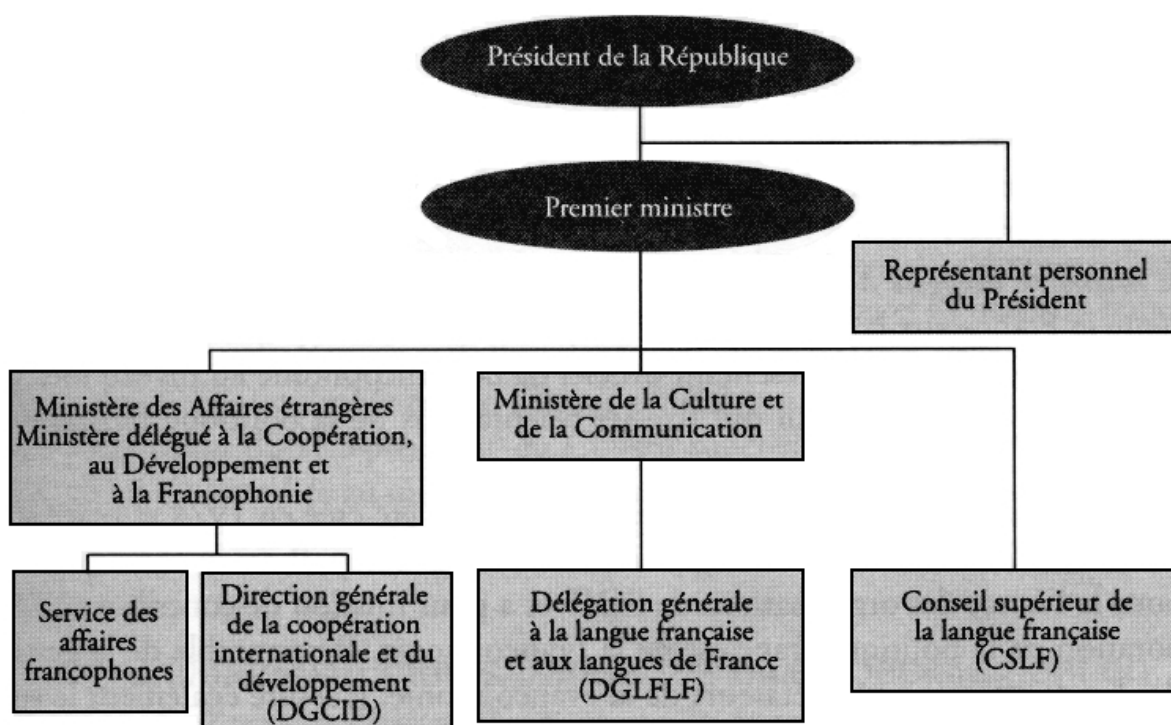
Financování univerzity zajišťují jak členské země frankofonie, tak i mezinárodní organizace a podniky s dobročinným zaměřením, což ústavu umožňuje poskytovat bezplatné studium.

4.4.4 Francouzské orgány Frankofonie

Vedle početných frankofonních asociací a organizací jednají ve prospěch zájmů frankofonie i tyto oficiální francouzské instituce (*instances francaises de la Francophonie*): prezident Francouzské republiky (*Président de la République française*), který reprezentuje Francii v rámci konání Summitu frankofonie, osobní zástupce prezidenta Francouzské republiky (*représentant personnel du Président de la République*) mající na starosti reprezentování Francie na permanentních radách frankofonie, předseda vlády (*Premier ministre*), jenž přebírá zodpovědnost v těch počinech vlády, které se týkají frankofonních záležitostí, dále Nejvyšší rada francouzského jazyka (*Conseil supérieur de la langue française / CSLF*)⁵⁸, která radí vládě v otázkách vztahujících se k francouzskému jazyku a jeho užívání, ministr pověřený spoluprací a frankofonií (*ministre délégué à la Coopération et à la Francophonie*) reprezentující Francii na ministerských konferencích frankofonie, Oddělení pro frankofonní záležitosti (*Service des affaires francophones*) a další (Barrat, Moisei, 2004:66). Schéma na obrázku č. 5 znázorňuje organizační strukturu frankofonie na úrovni francouzského státu. Je z něj patrné, že celý systém je zastřešen na nejvyšší možné institucionální úrovni prezidentem Francouzské republiky.

⁵⁸ Orgán *Le Conseil supérieur de la langue française* existuje nejen ve Francii, ale i v Québeku a v Belgii.

Dispositif institutionnel français en matière de Francophonie

Source : site officiel du ministère des Affaires étrangères.

Obrázek č. 5: Organizační struktura frankofonie na úrovni francouzského státu ⁵⁹

4.5 Summit frankofonie v Québecu

V pořadí druhý Summit frankofonie (*le IIe Sommet*) se odehrával 2. až 4. září 1987 v Québecu, považovaném za kolébkou frankofonie v Severní Americe. Zástupci zúčastněných zemí byli přivítáni ve městě Québec premiérem Kanady (Brianem Mulroneym), Québecu (Robertem Bourassou) a Nového Brunšviku. Co se týká politiky, názory účastníků summitu se shodly hned v několika oblastech: je třeba bojovat proti apartheidu postihujícím Jižní Afriku, podporovat rozvoj vzdělání v Čadu a obnovit Libanon, který stejně tak jako Čad utrpěl mnohé ztráty občanskými válkami. K dalším ožehavým tématům, která neunikla pozornosti konference, patřila problematika světové ekonomické situace a životního prostředí. V souvislosti s tímto summitem se Tétu zmiňuje (1997:268): « La lutte d'influence entre la France et le Canada fut provisoirement à l'avantage de ce dernier lorsque Brian Mulroney annonça

⁵⁹ Barrat, Moisei, 2004:65

solennellement l'annulation complète des dettes de sept pays africains pour un total de 325 millions de dollars (...) ». Během této porady se rovněž rozhodlo o zřízení *Université des réseaux d'expression française (UREF)*, *Forum francophone des affaires (FFA)* a *Comité consultatif conjoint (CCC)*.

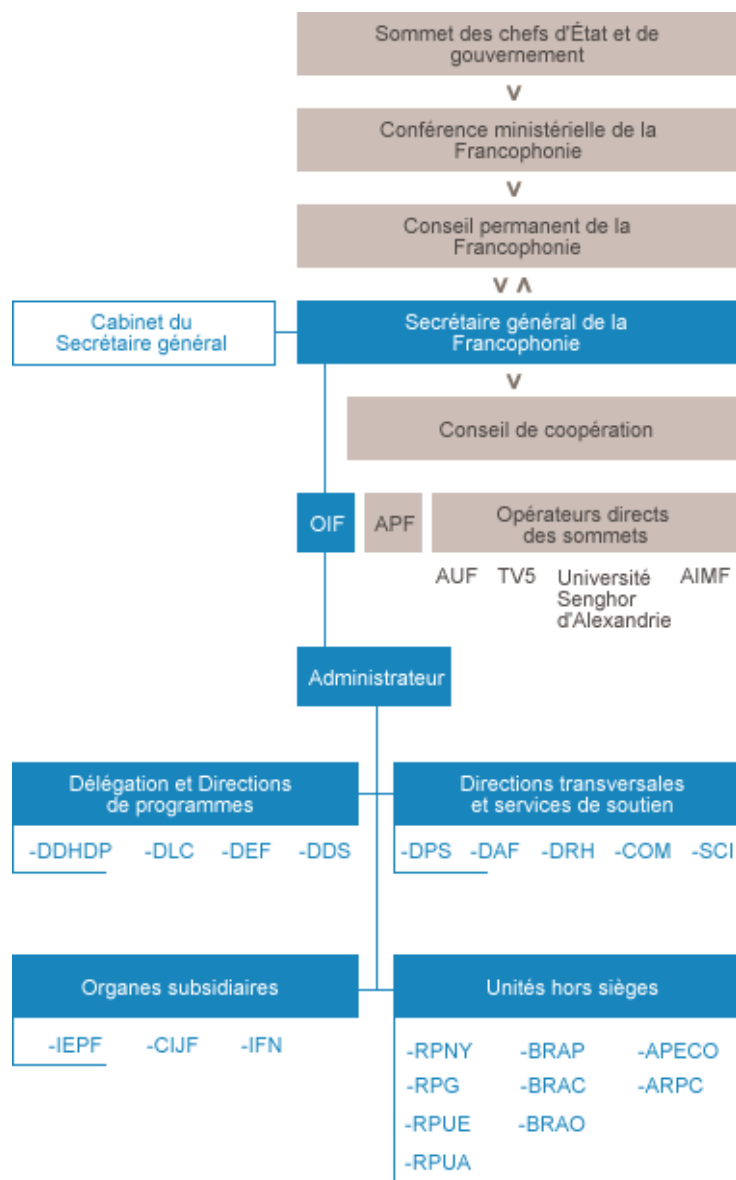
Dvanáctý a zároveň předminulý⁶⁰ Summit frankofonie (*le XIIe Sommet de la Francophonie*) se konal mezi 17. a 19. říjnem roku 2008 v Québecu, jehož vláda konferenci hostila spolu s Kanadou. Na programu zasedání figurovala témata jako demokracie a právní stát, ekonomická solidarita, francouzský jazyk či životní prostředí. Výsledek tohoto summitu, kterého se zúčastnilo 55 členských zemí a 13 pozorovatelů Mezinárodní organizace frankofonie, se dá stručně shrnout následujícím souvětím: « Les chefs d'Etat et de gouvernement ont adopté la Déclaration de Québec⁶¹ ainsi que des résolutions sur la langue française, les droits de l'enfant, les pays francophones affectés par le phénomène des personnes déplacées à l'intérieur de leur propre pays, la promotion du tourisme dans les pays francophones du Sud. »⁶² Přínosem dvanáctého summitu byla rovněž úmluva mezi členskými zeměmi nazvaná « Pacte linguistique » („Jazyková dohoda“). Jejím cílem je podpora těch činností, které jsou užitečné pro propagaci francouzského jazyka, a to v členských zemích *OIF* a v rámci jejich mezinárodní komunikace a výměny. O uskutečňování uvedeného cíle by neměla usilovat pouze *OIF*, nýbrž i jiné orgány frankofonie, jako např. *Agence universitaire de la Francophonie*, *Association internationale des maires francophones* a *TV5 Monde*. Konkrétní plány Jazykové dohody zahrnují tyto myšlenky: podporování populace, aby hovořila francouzsky, přičemž francouzština nemusí mít nutně statut oficiálního jazyka v dané zemi; posílit postavení francouzštiny v celé oblasti vzdělávání stejně tak jako v administrativě a ve veřejném životě; usnadňovat lidem přístup k frankofonním materiálům, vytvářet frankofonní prostředí (« environnement francophone ») atp. Tuto dohodu, jejíž realizaci navrhl původně generální tajemník frankofonie, Abdou Diouf, podepsaly rovněž Seichely, Libanon a Svatá Lucie při příležitosti Summitu frankofonie 2010.

⁶⁰ Poslední Summit Frankofonie se odehrával ve Švýcarsku 22. až 24. října 2010.

⁶¹ Deklarace Québecu (*Déclaration du Québec*) vyjadřuje společnou vizi mezinárodní solidarity a rozvoje, konkrétní definování dalších postupů a slouží též jako podklad k obhájení se u příslušných politických orgánů.

⁶² <http://www.francophonie.org/Le-Sommet.html> [cit. 2010-06-07]

Následující schéma na *obrázku č. 4* zobrazuje organizační strukturu systému frankofonie. Jednotlivé oficiální orgány jsou řazeny shora dolů, tj. od nejvyšší úrovně směrem k úrovni nejnižší.

Obrázek č. 4: Organizační schéma frankofonie⁶³

⁶³ <http://www.francophonie.org/Organigramme-de-la-Francophonie.html> [cit. 2010-10-19]

5. QUÉBEC JAKO FRANKOFONNÍ ZEMĚ: POHLED ZE VNITŘ

Úvodem by bylo na místě podotknout, že způsob, jakým se Québečané vnímají jakožto příslušníci frankofonního celku, nemůže být s jistotou klasifikován jako zcela jednotný a koherentní. V současných dějinách québecké společnosti se dají rozlišit nejvýraznější tendence (viz 5.1 a 6.2), které můžeme pokládat za vyjádření postoje Québécoisů k sobě samému.

Lepší pochopení aktuální jazykové situace Québecu snad umožní ohlédnutí se zpátky do historie provincie. Oficiální zdroj Lavalovy univerzity objasňuje tuto situaci takto: « Toute l'histoire de la langue française du Québec montre un incessant combat pour assurer la survie du peuple francophone de la seule province française du Canada. La langue et le peuple sont tellement imbriqués l'un dans l'autre qu'il est impossible de parler des Québécois sans parler de leur langue. »⁶⁴ Není tedy nijak překvapující, že Québečané na svém jazyku, kterým jsou definováni, velmi lpí.

Québecké nacionální myšlení prošlo nelehkým vývojem. Nejprve se hovoří o tradičním kanadsko-francouzském nacionalismu tíhnoucím ke konzervatismu. Tehdejší Québečané nazývali sami sebe les *Canadiens-français*. Až později, přibližně od 60. let 20. století, se ujímá užívání přídavného a podstatného jména *québécois* (québecký, Québečan), které jasně vyjadřuje postoj obyvatel Québecu k jejich postavení v rámci celé konfederace, jejíž jsou součástí. Nahrazení slova *canadien-français* slovem *québécois* vyjadřuje přijetí vlastní, jedinečné identity. Otázkou, jak sám sebe vnímá příslušník frankofonního québeckého národa, se zabývá např. Epinette (1998:48–49): « Quant au Québécois, c'est peu dire qu'il ne se définit pas comme un membre d'une ethnie parmi d'autres au Canada. Son identité est nationale et repose tout entière sur la langue française, seul élément subsistant de ses origines après le recul de la religion catholique et véritable frontière psychologique. » Tato skutečnost může tedy poskytovat objasnění faktu, že Québečané se svůj jazyk snaží chránit mnoha způsoby. Jak autorka dále uvádí,

⁶⁴ http://www.tlfi.ulaval.ca/axl/francophonie/HISTfrQC_s5_Reorientations.htm [cit. 2010-07-22]

québecká identita v sobě zahrnuje také určitou část odkazující ke Kanadě,⁶⁵ a dokonce i ke Spojeným státům americkým, v jejichž blízkosti se Québec nachází.

Podle Thériault (1999:404) je Québec jediná provincie Kanady, ve které frankofonní obyvatelé představují většinu obyvatel (82 %), ale při tom reprezentují sotva 2 % Severní Ameriky. Existují takové názory, podle nichž je tato provincie « la dernière enclave territoriale dans laquelle une société francophone distincte a des chances de survivre dans le contexte nord-américain ». Toto tvrzení však shledávám spíše pesimistickým, neboť Kanadská konfederace usiluje o to, aby jednotlivé jazyky, jimiž mluví obyvatelé Kanady, nezanikly (viz kapitolu 6.), a navíc francouzština představuje jeden ze dvou z oficiálních jazyků tohoto území.

5.1 Québecké separatistické hnutí

V této části se nejprve pokusím stručně nastínit, jak došlo k vytvoření proudu usilujícího o nezávislost Québecu (*Mouvement souverainiste du Québec*). Dle Murray (1976) a některých historiků nejsou québecké separatistické tendence záležitostí pouze novodobých dějin a projevují se již od roku 1760. Nicméně až do let šedesátých 20. století oslovují menšinu populace, což se na chodu québecké společnosti nijak zvlášť neodráží. Ve 20. století je myšlenka nezávislosti patrná např. u bývalého premiéra Maurice Duplessise, který se až do své smrti snažil jednat ve prospěch nezávislosti provincie Québec – tedy toho, co ve francouzštině označujeme jako « autonomie provinciale ». Létourneau (2004:73–74) o něm napsala: « Figure charismatique et autoritaire, Duplessis cherche en effet à mener la province vers l'avenir sur un mode qui ne rompt pas trop avec ce que lui et ses partisans, qui sont nombreux, croient être l'identité historique spécifique du Québec. Pour les duplessistes, cette identité renvoie à un ensemble de particularités développementales, institutionnelles et morales qui situent la province dans un lieu d'être collectif (...) »

Jak popisuje Kyloušek (2005:225), zhruba od padesátých let pozorujeme vznik nových organizací a spolků politického zaměření, které se zasazují o nezávislost provincie – např. Laurentinská aliance (*Alliance laurentienne*, 1957–1964), Synové

⁶⁵ Epinette uvádí, že ona „kanadská část identity“ odkazuje např. k federální kariéře některých frankofonních politiků, jakými jsou Pierre Elliott Trudeau nebo Lucien Bouchard.

Québeku (*Les Fils du Québec*, 1970), a rovněž časopisů zastoupených názvy jako *La Revue socialiste* (1959), *L'Indépendantiste* (1968), *La Revue indépendantiste* (1977) a další. V politice samé pak tuto tendenci reprezentuje levice v čele s politologem a také redaktorem⁶⁶ v jedné osobě – Raoulem Roy (1914–1996), který založil Socialistickou akci za nezávislost (*Action socialiste pour l'indépendance*, 1960).

Dle publikace Hamelina a Provenchera (1997:115) je první, kdo jednoznačně vyjadřuje separatistické tendence, organizace *RIN*: « Le Rassemblement pour l'indépendance nationale (RIN), fondé comme parti en mars 1963, est la première formation politique à prôner nettement la souveraineté du Québec. De tendance centre-gauche, il ne rallie pas cependant tous les nationalistes. »

Takový názor, že politické nezávislosti Québecu se dá dosáhnout skrze sociální revoluci, zastávala organizace *Front de libération du Québec (FLQ)*, založená roku 1963. Toto revoluční hnutí, které usilovalo o nezávislý, socialistický Québec, bylo považováno za ilegální. Za hlavního teoretika *FLQ* je považován Pierre Vallière, autor díla nesoucího název *Nègres blanc d'Amérique* (1968). K praktikám této extremistické strany patřil dokonce i terorismus. Na svědomí má dva známé únosy realizované na podzim roku 1970 – jednalo se o únos Jamese Crosse, britského obchodního zástupce a québeckého ministra práce, zarytého odpůrce Maurice Duplessise, Pierra Laporta (1921–1970), který byl svými únosci o pár dní později pravděpodobně zavražděn. S těmito událostmi se úzce pojí termín « *la crise d'octobre* » („říjnová krize“), značící období mimořádných opatření ve společnosti. Québecká vláda posiluje místní policejní jednotky s pomocí ozbrojených kanadských sil (*Forces armées canadiennes*) a dochází k vyhlášení stavu « *d'insurrection appréhendée* » v souladu se zákonem zvaným jako « *Loi des mesures de guerre* »⁶⁷. Několik hodin nato se přistupuje k hromadnému zatýkání lidí – je zatčeno více než 450 osob včetně těch, kteří byli shledáni příslušníky strany *FLQ*. « Dès qu'une personne s'affiche pour la souveraineté du Québec et le proclame ouvertement, elle se fait arrêter. »⁶⁸ Říjnová krize s sebou přináší velké omezování svobody všech občanů – « (...) les droits de la personne ne sont pas respectés au sein même du gouvernement. (...) Les policiers ont tous les droits. Quelques heures seulement après le déclenchement de la

⁶⁶ Raoul Roy byl redaktorem *la Revue socialiste*.

⁶⁷ <http://www.canadianencyclopedia.ca/index.cfm?PgNm=TCE&Params=F1ARTF0005880> [cit. 2010-07-20]

⁶⁸ http://www.independance-quebec.com/flq/octobre/recherche_loi.html [cit. 2010-07-20]

loi, plusieurs centaines de personnes se retrouvent derrière les barreaux (...) »⁶⁹ V prosinci téhož roku jsou stávající mimořádná opatření (*Loi sur les mesures d'urgence*) nahrazena obdobnými předpisy na základě zákona *Loi de 1970 concernant l'ordre public (mesures provisoires)*, které platí až do 30. dubna 1971.⁷⁰ Říjnová krize je všeobecně považována za největší politickou krizi v současných dějinách Québecu.

Parti Québécois (PQ) představuje další, velmi významný výraz boje za suverenitu Québecu. Strana vznikla v roce 1968 a k moci se poprvé dostala o osm let později, tedy roku 1976. K okolnostem založení strany se vyjadřuje např. Epinette (1998:54–55): « Ce n'est d'ailleurs qu'en 1967 que René Lévesque, dont la personnalité marque profondément le mouvement indépendantiste de la seconde moitié du XXe siècle, quitte le Parti libéral pour créer, avant le Parti québécois, le Mouvement Souveraineté Association. »⁷¹ Prvotním cílem *Parti Québécois*, jež se v provincii ujímá vlády, je dosáhnout politické nezávislosti Québecu. Dne 20. 5. 1980 se koná referendum za účelem schválení smlouvy založené na konceptu *Parti Québécois* « souveraineté-association », která by Québecu poskytla výhradní právo vytvářet si své zákony i zahraniční vztahy, vybírat daně, a zároveň si zachovat své postavení v rámci ekonomické asociace s Kanadou. Více než 85 % populace se účastní tohoto rozhodování, které ovšem skončí nesouhlasem většiny voličů (59,5 % proti 40,5 %). Na základě své porážky québecký předseda vlády René Lévesque prohlásil: « Il est clair, admettons-le, que la balle vient d'être renvoyée dans le camp fédéraliste ».⁷² Postavení *PQ* by se dalo charakterizovat jako nestálé, neboť uvnitř strany se střetávají různé tendence – od umírněnějších až po ty radikální. Nejvíce potíží ve straně vyvolává už od jejího založení jazyková otázka. Murray (1976:112–113) ve své publikaci uvádí: « Dans son programme, le *P.Q.* s'engage à faire du français la seule langue officielle du Québec, de façon à ce que, à la suite d'une période de transition ne dépassant pas cinq ans, le français devienne la seule langue de l'Etat, des municipalités, des commissions scolaires, des institutions de caractère public, des raisons sociales, et de l'affichage. » Roku 1985 René Lévesque představil měsíc před svým odstoupením návrh na konstituční smlouvu zvaný « Propositions du gouvernement du Québec ». Jak říká Epinette (1998:85), « Ces

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ <http://www.canadianencyclopedia.ca/index.cfm?PgNm=TCE&Params=F1ARTF0005880> [cit. 2010-08-10]

⁷¹ *MSA* je politické hnutí, kterému jde o prosazení myšlenky suverenity Québecu a vytvoření trvalého partnerství v ekonomické oblasti mezi nezávislým Québecem a Kanadou

⁷² <http://grandquebec.com/histoire/referendum-1980/> [cit. 2010-07-18]

propositions ne font pas l'objet de négociations avec le gouvernement fédéral mais elles permettent de mesurer les futures tentatives de renouvellement du fédéralisme à l'aune des positions du Québec. »

Na počátku 90. let, po období relativního klidu, opět vystupuje do popředí konstituční otázka. V létě roku 1987 se schází deset ministerských předsedů u jezera Meech (*lac du Meech*) za účelem projednání případných změn Kanadské ústavy. Québec, zastoupený Brianem Mulroneyem, si klade pět následujících podmínek: « reconnaissance du Québec à titre de société distincte, garantie d'un rôle accru en matière d'immigration, participation à la nomination des juges de la Cour suprême du Canada, limitation du pouvoir de dépenser du gouvernement fédéral et reconnaissance d'un droit de veto au Québec sur les modifications à la constitution. » (Hamelin, Provencher, 1997:125). Ke schválení dohody (*Accord du lac du Meech*) však nedojde, neboť premiéři anglofonních provincií žádají odklad svého rozhodnutí. Mezitím, v roce 1988, Nejvyšší soud Kanady prohlásí, že na základě Charty práv a svobod není možné, aby Québec zakázal angličtinu jakožto « langue d'affichage ». Na to québecký předseda vlády Robert Bourassa reaguje předložením zákona 178 (viz 2.2.1). Tehdejší situaci v Québecu popisují ve své publikaci Hamelin a Provencher (1997:127): « Au Québec, le gouvernement Bourassa demeure sur ses positions et jamais les sondages n'ont montré un si grand nombre d'adhérents à la clause de la souveraineté. ». Brzy nato, roku 1990, se definitivně rozhodne o dohodě *Accord du lac du Meech*, která není anglofonní Kanadou schválena. Po tomto neúspěchu Robert Bourassa prohlašuje: « Le Canada anglais doit comprendre de façon très claire que quoi qu'on dise et quoi qu'on fasse le Québec est d'aujourd'hui et pour toujours une société distincte, libre et capable d'assumer son destin. » (Ibid.).

V roce 1992 se po nelehkém vyjednávání québecká vláda dohodla na sérii konstitučních reforem, jež jsou známé jako « *Accord de Charlottetown* ». Referendum týkající se právě Charlottetownské dohody (« *référéndum pancanadien* ») se odehrává 26. 10. 1992 a končí jejím zamítnutím. Situace se opakuje i 30. 10. 1995, kdy další referendum vyzývá Québečany, aby se vyslovili ohledně suverenity Québecu. Klíčová otázka, kterou zformulovala *Parti québécois*, zní následovně: « Acceptez-vous que le Québec devienne souverain, après avoir offert formellement au Canada un nouveau partenariat économique et politique, dans le cadre du projet de loi sur l'avenir du Québec

et de l'entente signée le 12 juin 1995? »⁷³ Návrh referenda je zamítnut téměř 60 % voličů.

Jak nám dokazuje tento stručný historický přehled, nacionální myšlenka suverénního Québecu se po mnoha vleklých peripetiích nakonec neprosadila. Nicméně není vyloučeno, že se tak jednoho dne nestane. Co se týká francouzštiny, je možné konstatovat, že její status se velmi upevnil. « Les résultats les plus manifestes concernent sans nul doute la scolarisation en français des immigrants, la francisation du monde du travail et de l'affichage commercial, sans compter la bilinguisation des organismes fédéraux. Les progrès depuis quarante ans ont été très considérables à tel point qu'on peut affirmer que le français n'est plus en péril au Québec. »⁷⁴ Lze tedy usuzovat, že zde existuje jakási nepřímá úměra – čím lepšímu postavení se francouzský jazyk v Québecu těší, tím slabší jsou v jeho společnosti separatistické tendence.

Jak se zdá, v posledních letech se provincie Québec zaobírá spíše problémy způsobenými fenoménem imigrace než otázkou „osamostatnění se“ a québecké identity. Již koncem 60. let Viatte uvádí (1969:61): « Venus au Canada comme ils seraient allés aux Etats-Unis, complètement étrangers à ses luttes, insoucieux de ce qui le caractérise, ces Ukrainies ou ces Allemands, beaucoup plus nombreux que les francophones, ne comprennent guère qu'on veuille privilégier ces derniers; tout au plus concevraient-ils, à la place du bilinguisme, une mosaïque plurilingue, et s'ils abandonnent leur idiome natal ce ne sera pas pour s'encombrer d'une autre langue que l'anglais. »

⁷³ http://en.wikipedia.org/wiki/Quebec_independence_referendum,_1995 [cit. 2010-07-29]

⁷⁴ http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/HISTfrQC_s5_Reorientations.htm [cit. 2010-07-22]

6. PROBLÉM MULTIKULTURALISMU

6.1 Multikulturalismus jako nový společensko-politický fenomén⁷⁵

Dnešní Kanada představuje rozmanitou multikulturní (pluralistickou) společnost, přičemž na tento fakt je možné nahlížet z mnoha úhlů pohledu – např. z hlediska sociálního, ideologického či politického. Kanadský multikulturalismus označuje přežití a (ko)existenci různých rasových a etnických menšin, které jsou považovány za odlišné a tuto svou odlišnost si také chtějí ponechat. V rámci multikulturalismu se autority snaží dbát o to, aby kulturní rozdíly byly zachovány a respektovány. Pojem „multikulturalismus“ rovněž slouží k označení procesu, jímž se výše zmíněné menšiny snaží o získání podpory ze strany centrálních autorit. Vysvětlení pojmu „multikulturní společnost“ podává např. Petrucijová (2005:12): „Je to společnost, jež je založena na soužití lidí s odlišným etnokulturním, jazykovým, náboženským, rasovým apod. původem; společnost, jež je založena na soužití většiny (majoritní společnosti) a různých menšin (minorit); společnost, jejíž třetina patří k menšinovému obyvatelstvu.“

Je všeobecně známo, že Kanada, v níž jsou oficiálními jazyky stanoveny angličtina a francouzština, patří k preferovaným destinacím imigrantů z celého světa (zejména z Afriky, Asie, Střední Ameriky a Antil), kteří s sebou přinášejí svůj jazyk i odlišnou kulturu. Jak uvádí internetový zdroj: « Il convient de noter que c'est surtout en Ontario, particulièrement dans l'agglomération torontoise, ainsi que dans les régions urbaines de Vancouver et de Montréal, que cette diversité est manifestée. »⁷⁶ Jak vidíme v *tabulce č. 1*, vlna imigrantů je v Québecu nejsilnější v období mezi roky 1991–2006.

	CELKEM	do 1961	1961 – 1970	1971 – 1980	1981 – 1990	1991 – 2000	2001 – 2006
Québec	851 555	84 780	96 025	116 805	141 335	218 715	193 905
%	100	10,0	11,3	13,7	16,6	25,7	22,8

*Tabulka č. 2: Imigrační populace podle období příchodu do provincie Québec
(dle výsledků sčítání lidu z roku 2006⁷⁷)*

⁷⁵ <http://www2.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/936-f.htm#definition> [cit. 2010-07-19]

⁷⁶ <http://www2.parl.gc.ca/content/lop/researchpublications/936-f.htm> [cit. 2010-07-19]

⁷⁷ Statistique Canada, Recensement du Canada, 2006.

http://www.stat.gouv.qc.ca/regions/lequebec_20/immigration_20/perimmig20.htm [cit. 2010-07-19]

Co se týká celého území Kanady, v období 1991–2000 bylo zaznamenáno 2 200 000 nově přijatých imigrantů. Na základě údajů, které přineslo sčítání lidu z roku 2001,⁷⁸ lze konstatovat, že 18,4 % populace Kanady je narozeno v zahraničí. Jak tedy vidíme, jazyková rozmanitost bez pochyby figuruje v centru kanadského pluralismu.

6.1.1 Vznik a vývoj kanadského multikulturalismu

Odborníci se zpravidla shodují v tom, že multikulturalismus na federální úrovni se vyvinul během tří fází: vznik (před rokem 1971), utváření (1971–1981) a institucionalizace (od roku 1982 dále).⁷⁹ První fáze (« *naissance* ») bývá charakterizována jako postupný vývoj směřující k přijetí etnické rozmanitosti jakožto nedílné a legitimní součásti kanadské společnosti. Po druhé světové válce, kdy se zaznamenává velký příliv imigrantů z Evropy, je Kanada nucena uvažovat o statutu a roli jiných etnických skupin. « Cette vague d'immigration d'après-guerre s'est étendue sur une plus longue période que les deux précédentes et elle s'est composée d'immigrants issus de groupes ethniques, de classes sociales, de professions et de métiers plus divers » (O'Bryan-Reitz-Kuplowska, 1976:13). Do té doby se budovatelé národa snažili především o britské chápání kanadské společnosti. Rychle se měnící společnost, tehdejší události (např. *Révolution tranquille* v Québecu) a upustění od oficiální asimilační politiky připravují pole pro skutečný nástup multikulturalismu. Na samém počátku druhé fáze vývoje *Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme* publikuje pojednání nesoucí název *L'apport culturel des autres groupes ethniques* (1969), které se zabývá tím, jak a čím různé etnické skupiny přispívají k obohacování kanadské kultury. Komise vládě doporučuje, aby etnické skupiny « non fondateurs » neasimilovala, nýbrž aby je začlenila do celku tvořícího Kanadu a přidělila jim všechna práva náležející kanadským občanům. Výsledkem těchto snah je zcela nová politika (oficiálně vyhlášena roku 1971), která si ukládá plnění následujících cílů (viz oficiální zdroj): « aider les groupes culturels à conserver et à affirmer leur identité »; « aider les groupes culturels à surmonter les obstacles qui entravent leur pleine participation à la société canadienne (ainsi, la politique de multiculturalisme préconisant la participation pleine et égale des minorités ethniques aux institutions centrales, sans leur nier le droit de

⁷⁸ Na základě tohoto průzkumu bylo zjištěno, že angličtina převažuje jako nejčastější rodný jazyk (59,1 % populace). Hned druhé místo zaujímá francouzština s 22,9 %.

⁷⁹ <http://www2.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/936-f.htm#definition> [cit. 2010-07-19]

s'identifier à certains éléments de leur passé culturel) »; « promouvoir des échanges fructueux entre tous les groupes culturels au Canada »; « aider les immigrants à apprendre au moins l'une des deux langues officielles ».

V roce 1972 vzniká *Direction du multiculturalisme* při Státním sekretariátu, jež má dohlížet na uskutečňování multikulturních politických programů. O rok později je zřízeno Ministrestvo multikulturalismu (*Ministère d'État au Multiculturalisme*) stejně jako *Conseil canadien du multiculturalisme* (později přejmenovaná na *Conseil ethnoculturel du Canada*). Uskutečňování multikulturní politiky se však neobejde bez potíží, které se týkají především oblasti jazykové a kulturní. Potvrzuje se, že sociální adaptace a úspěšné začlenění se do ekonomického systému mnohdy představuje pro etnické menšiny nemalý problém. Příslušné orgány se zaměřují zejména na potlačení rasové diskriminace a na podporování účasti kulturních menšin na životě kanadské společnosti. Třetí, nejobsáhlejší fáze, která probíhá v podstatě dodnes, přináší postupnou institucionalizaci na poli multikulturalismu a s ním spojené politiky. Do Kanadské charty práv a svobod byla roku 1982 přidána zmínka o multikulturalismu, obsažená ve článku č. 27:⁸⁰ « Toute interprétation de la présente charte doit concorder avec l'objectif de promouvoir le maintien et la valorisation du patrimoine multiculturel des Canadiens. » Další částí charty, vztahující se k této problematice, je článek č. 15(1): « La loi ne fait acception de personne et s'applique également à tous, et tous ont droit à la même protection et au même bénéfice de la loi, indépendamment de toute discrimination, notamment des discriminations fondées sur la race, l'origine nationale ou ethnique, la couleur, la religion, le sexe, l'âge ou les déficiences mentales ou physiques. »⁸¹ Nová multikulturní politika vyústí v přijetí Zákona o multikulturalismu (*Loi sur le multiculturalisme*) Parlamentem, čímž se Kanada zapisuje do dějin jako první země, která takovýto zákon uvedla v platnost. « Cette loi reconnaît le multiculturalisme comme une caractéristique fondamentale de la société canadienne, qui doit faire partie intégrante du processus de prise de décisions à l'échelon fédéral. », jak uvádí oficiální zdroj.⁸² Zákon o multikulturalismu se soustřeďuje na ochranu, respektování a začlenění kulturních rozdílů, zajištění rovnosti mezi všemi občany Kanady (v oblasti sociální, ekonomické a politické) a dále také na vymýcení rasismu. Dalším významným orgánem je *Ministère du Patrimoine canadien*, které formuluje politické postupy a realizuje

⁸⁰ <http://laws.justice.gc.ca/fra/charte/1.html> [cit. 2010-07-20]

⁸¹ Ibid.

⁸² <http://www2.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/936-f.htm#definition> [cit. 2010-07-20]

speciální programy za účelem podpory účasti všech Kanadčanů na kulturním a občanském životě. V této souvislosti stojí za zmínku také fakt, že kanadská vláda vyhlásila v roce 2002 *Journée canadienne du multiculturalisme*, který připadá na 27. června.

Výše zmíněná opatření na podporu multikulturalismu nejsou jistě jediná, která kanadská vláda v tomto směru podnikla. Tento stručný přehled by měl pouze přiblížit současnou situaci a dané téma, jež je velice obsáhlé a komplexní. Přestože vytyčené cíle multikulturně zaměřené politiky znějí jednoznačně, jejich dodržování v praxi však tak jednoduché nebývá.

6.2 Québec a multikulturalismus

« La modernisation économique et sociale bouleverse la donne politique, facilite la constitution d'un « quasi-État » du Québec mais de nouveaux défis se posent au nationalisme moderne : la survivance culturelle est notamment confrontée au multiculturalisme. » (Epinette, 1998:5). Dle názoru Epinette québecký nacionalismus není ve druhé polovině 20. století konfrontován pouze s Kanadou jako celkem, ale i s jeho vlastními menšinami žijícími v Québecu, které zajišťují z velké části demografický růst provincie. Tyto minority Epinette komentuje slovy: « Un phénomène qui ne laisse pas d'inquiéter les Québécois dont certains craignent de devenir un jour minoritaires dans leur propre province. » (1998:41). Pro Québec je téměř nezbytné, aby kulturním a jazykovým menšinám žijícím na jeho území věnoval pozornost. Navíc multikulturalismus, který bývá asociován s moderní dobou a často také kritizován, je na americkém kontinentě velmi živý.

Provincie Québec svou politiku na multikulturní úrovni obvykle charakterizuje pojmem „interkulturalismus“ (*interculturalisme*).⁸³ Tato politika směřuje ke vzájemné komunikaci mezi Québecem a různými kulturními společenstvími na jeho území (*communautés culturelles*) a k jejich akceptování. Obecně je kulturní rozmanitost v Québecu tolerována a dá se říci, že i podporována, avšak v jistých mezích – svrchovanost francouzštiny jakožto oficiálního jazyka a pilíře québecké kultury nesmí být ohrožena. Roku 1981 ministr *Communautés culturelles et de l'Immigration* oznámil plány své

⁸³ Interkulturalismus studuje vztahy lidí pocházejících z různých kulturních skupin. Klade důraz na otevřenost k jiným kulturám a hledání společných východisek pomocí vzájemného dialogu.

„interkulturní politiky“ v projektu nazvaném *Autant de façons d'être Québécois*, jehož strategie míří k těmto cílům: « développer les communautés culturelles et à protéger leur originalité; sensibiliser les francophones à la contribution des communautés culturelles au patrimoine et au développement culturel du Québec; faciliter l'intégration des communautés culturelles dans la société québécoise, notamment dans les secteurs où il y a eu par le passé exclusion et sous-représentation au niveau institutionnel. »⁸⁴ Québecká vláda rovněž zřídila orgán, který má v první řadě na starosti poradenství v oblasti plánování a aplikace politiky týkající se fenoménu imigrace a kulturních společenství – touto vládní institucí je *Conseil des communautés culturelles et de l'immigration* (1984), v současnosti známá pod jménem *Conseil des relations interculturelles*. Orientace Québecu na interkulturalismus v souvislosti s kulturní rozmanitostí a imigranty je dále potvrzena vydáním Bílé knihy pojmenované *Pour bâtir ensemble – Énoncé de politique en matière d'immigration et d'intégration* (1990), ve které se zdůrazňují tři hlavní principy: « Québec est : une société dont le français est la langue commune de la vie publique; une société démocratique où la participation et la contribution de tous sont attendues et favorisées; une société pluraliste ouverte aux multiples apports dans les limites qu'impose le respect des valeurs démocratiques fondamentales. »⁸⁵

Frankofonní Québec se považuje za pluralitní společnost, která vyvíjí snahy o zachování kulturní rozdílnosti mající přínosný, obohacující vliv na kulturu québeckou. Práva všech občanů Québecu, bez ohledu na jejich původ, deklaruje *Charte québécoise des droits et libertés de la personne*, která byla přijata roku 1975. Dalším přiblížením se k moderní multikulturní společnosti ze strany Québecu je jistě schválení zákona ustanovujícího vytvoření *Ministère de l'Immigration et des Communautés culturelles*⁸⁶ (2005). Své hlavní poslání shrnuje Ministerstvo následovně: « Promouvoir l'immigration, sélectionner des personnes immigrantes et favoriser leur intégration au sein d'une société ouverte au pluralisme et propice au rapprochement interculturel. »⁸⁷

Přese všechna oficiální opatření a prohlášení ze strany québecké vlády, která zdůrazňují nezbytnost ochrany imigrantů a kulturních menšin žijících v provincii, se

⁸⁴ <http://www2.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/936-f.htm#definition> [cit. 2010-07-20]

⁸⁵ <http://www.micc.gouv.qc.ca/publications/fr/ministere/Enonce-politique-immigration-integration-Quebec1991.pdf> [cit. 2010-07-20]

⁸⁶ *Le ministère de l'Immigration et des Communautés culturelles* nahradilo *Le ministère des Communautés culturelles et de l'Intégration*.

⁸⁷ <http://www.micc.gouv.qc.ca/fr/ministere/vision-mission.html> [cit. 2010-07-21]

nedají opomenout skutečné obtíže, s jakými se Québec v této souvislosti potýká. Jak se uvádí na straně 15 dokumentu *Pour bâtir ensemble*, vláda tyto problémy nechce ignorovat a opět se zde snaží apelovat na pozitivní aspekt, který odlišné kultury Québecu přináší « *enrichissement culturel* ».

V časopise *Le Devoir* (29. 10. 1997) byl před lety otištěn článek Alexandra Gousse pojednávající o „québeckém interkulturalismu“ a musím říci, že v jeho myšlenkách je dle mého názoru jistá dávka pravdy. Vhodný k zamyšlení shledávám zejména poslední odstavec tohoto článku: « Le Québec de l'an 2000 est appelé à vivre avec des gens de toute les origines, tous unis sous la même bannière du respect des différences et de l'audace de composer le seul peuple francophone en Amérique. Pour vraiment former une nation, les gens d'ici devront apprendre à se définir selon la terre qu'ils habitent et l'ensemble des valeurs qui leur servent de référence. C'est la volonté de vouloir avancer ensemble vers les défis du prochain siècle qui nous unira. Et l'unité, c'est la nation. »⁸⁸

⁸⁸ <http://archives.vigile.net/pol/culture/gousseinterculturalisme.html> [cit. 2010-07-20], ALEXANDRE GOUSSE, *Le Devoir* 29 octobre 1997

7. ZÁVĚR

Boj kanadské provincie Québec o prosazení francouzského jazyka, jehož přehledná deskripce je tématem této bakalářské práce, jde daleko do historie tohoto území – jeho kořeny nalezneme již v 16. století, kdy byla započata francouzská kolonizace amerického kontinentu. Francouzština, představující jazyk minoritní populace Kanady, více méně obstála před asimilačním tlakem anglického jazyka, a to jak v době oficiální nadvlády Velké Británie (1763–1840), tak v letech pozdějších, kdy se angličtina stále těšila velké, ne-li největší společenské prestiži.

Pro Québec, oblast, v níž se hovoří specifickou francouzštinou, je příznačný vývoj québeckého nacionálního myšlení, jenž je více či méně patrný v průběhu celých dějin této provincie. Nejvíce se však začalo projevovat a nabírat na síle od revolučních 60. let 20. století. Frankofonní Québečané, jejichž identita je na převážně anglofonním kontinentě neoddělitelná od francouzského jazyka, se za svůj jazyk dokázali postavit u vědomí jeho originality a důležitosti jeho institucionálního prosazení, které umožnilo jeho přirozenou vývojovou kontinuitu.

Nedílnou součástí tématu emancipace frankofonní kanadské provincie Québec je i historie frankofonie. Struktura frankofonie prošla přibližně od 60. let 20. století celou řadou podstatných změn. Od menších organizací, jejichž jména často ani nestihla vstoupit do povědomí široké veřejnosti, se postupně dopracovala ke komplexnímu a dobře strukturovanému celku, který je tvořen mnoha institucionálními orgány. Sám Québec představuje významnou složku této struktury a aktivně se účastní mezinárodních projektů a nejrůznějších aktivit, za nimiž stojí právě frankofonie.

Jak již bylo řečeno, nejvýraznější separatistické tendence, usilující o samostatný a nezávislý Québec, jako by prozatím ustaly. Tato situace by mohla být zapříčiněna skutečností, že se statut francouzského jazyka na daném území upevnil a že získal jistá privilegia. Nicméně až budoucnost ukáže, jak se budou události v tomto směru vyvíjet.

V současnosti, kdy se fenomén migrace stal ve většině moderních zemí naprosto běžnou společenskou záležitostí, se ani Québec nevyhnul řešení otázek, jež s tímto jevem neodmyslitelně souvisí. Multikulturalismus představuje jednu z charakteristik moderní společnosti, kterou rozlehlá Kanada jistě reprezentuje. Multikulturní politika, dnes nanejvýš aktuální téma právě pro územní celky s populací zahrnující více národností či etnik, ze strany québecké vlády se sice jeví jako vstřícný krok ke kompromisu, který se snaží dosáhnout ideálního stavu, nicméně si dle mého názoru do určité míry odporuje

s již zmíněným québeckým nacionálním myšlením a v praxi může být jen ztěží dodržována tak jednoduchým a jednoznačným způsobem, jak je prezentována oficiálními zdroji québecké vlády.

BIBLIOGRAPHIE

BARRAT, Jacques (1997). *Géopolitique de la Francophonie*. Paris: Presses Universitaires de France.

BARRAT, Jacques et MOISEI, Claudia (2004). *Géopolitique de la Francophonie – Un nouveau souffle?* Paris: La documentation Française.

EPINETTE, Françoise (1998). *La question nationale au Québec*. Paris: Presses Universitaires de France.

Musée de la Civilisation de Québec (1999). *France-Québec, images et mirages*. Saint-Laurent (Québec): Fides.

LÉTOURNEAU, Jocelyn (2004). *Le Québec, les Québécois: un parcours historique*. Bibliothèque nationale du Québec, Éditions Fides.

HAMELIN, Jean et PROVENCHER, Jean (1997). *Brève histoire du Québec*. Montréal: Les Éditions du Boréal.

KADLEC, Jaromír (2005). *Francouzština v Kanadě*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

KYLOUŠEK, Petr (2005). *Dějiny francouzsko-kanadské a quebecké literatury*. Brno: Host – vydavatelství s.r.o.

MURRAY, Věra (1976). *Le Parti québécois*. Montréal: Éditions Hurtubise HMH, Ltée.

O'BRYAN, K. G. – REITZ, J. G. – KUPLOWSKA, O. M. (1976). *Les langues non officielles: Étude sur le multiculturalisme au Canada*. Ottawa: Ministère des Approvisionnements et Services Canada.

OUELLETTE, Annik-Corona (2007). *300 ans d'essais au Québec*. Montréal: Groupe Beauchemin, Éditeur Ltée.

PETRUCIOVÁ, Jelena (2005). *Multikulturalismus, kultura, identita*. Ostravská univerzita v Ostravě.

TÉTU, Michel (1997). *Qu'est-ce que la Francophonie?*. Vanves Cedex: Hachette-Edicef.

THÉRIAULT, Joseph Yvon (1999). *Francophonies minoritaires au Canada*. Moncton: Les Éditions d'Acadie.

VIATTE, Auguste (1969). *La francophonie*. Paris: Librairie Larousse.

SEZNAM POUŽITÝCH ODKAZŮ:

Agence universitaire de la Francophonie [online]. URL: <http://www.auf.org/>.

Bibliothèque du Parlement: Le multiculturalisme canadien [online]. URL:

<http://www2.parl.gc.ca/>.

Centre d'Information sur le Gaullisme [online]. URL: <http://www.gaullisme.net/>.

Charles-de-Gaulle.org [online]. URL: <http://www.charles-de-gaulle.org/>.

Encyclopédie canadienne [online]. URL: <http://www.canadianencyclopedia.ca/>.

France Diplomatie [online]. URL: <http://www.diplomatie.gouv.fr/>.

GrandQuébec.com [online]. URL: <http://grandquebec.com/>.

Immigration et Communautés culturelles Québec [online]. URL:

<http://www.micc.gouv.qc.ca/fr/>

Indépendance du Québec [online]. URL: <http://www.independance-quebec.com/>.

Institut de la statistique Québec [online]. URL: <http://www.stat.gouv.qc.ca/>.

Institut international de droit d'expression et d'inspiration françaises [online]. URL:

<http://www.institut-idef.org/>.

Marianopolis college: Quebec History [online]. URL: <http://faculty.marianopolis.edu/>.

Ministère de la Justice Canada [online]. URL: <http://justice.gc.ca/fra/>.

La documentation française [online]. URL: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/>.

Office québécois de la langue française [online]. URL: <http://www.olf.gouv.qc.ca/>.

Organisation internationale de la francophonie [online]. URL:

<http://www.francophonie.org/>.

Politiques Sociales.net [online]. URL: <http://www.politiquessociales.net/>.

Portail du gouvernement du Québec [online]. URL: <http://www.gouv.qc.ca/>.

Site de l'aménagement linguistique au Canada [online]. URL: <http://www.salic-slmc.ca/>.

Université Laval: Trésor de la langue française au Québec [online].

URL: <http://www.tlfq.ulaval.ca/>.

Université de Sherbrooke: Bilan du siècle [online]. URL: <http://www.bilan.usherb.ca/>.

Université du Québec [online]. URL: <http://www.uquebec.ca/>.

Vigile.net [online]. URL: <http://archives.vigile.net/>.

WIKISOURCE: la bibliothèque libre [online]. URL: <http://fr.wikisource.org/>.

WIKIPEDIA: The Free Encyclopedia [online]. URL: <http://en.wikipedia.org/>.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK:

AANB = Acte de l'Amérique du Nord britannique

ACCT = Agence de coopération culturelle et technique

AFAL = Association francophone d'amitié et de liaison

AIF = Agence intergouvernementale de la Francophonie

AIMF = Association internationale des maires francophones

AIPLF = Association internationale des parlementaires de langue française

APF = Assemblée parlementaire de la Francophonie

AUF = Agence universitaire de la Francophonie

AUPELF = Association des universités partiellement ou entièrement de langue française

AUPELF-UREF = Association des universités partiellement ou entièrement de langue française - Université des réseaux d'expression française

CCC = Comité consultatif conjoint

CILF = Conseil international de la langue française

CIP = Comité international préparatoire

CIRTEF = Conseil international des radios-télévisions d'expression française
 CIS = Comité international de suivi
 CMF = Conférence ministérielle de la Francophonie
 CONFÉJES = Conférence des ministres de la Jeunesse et des Sports
 CONFEMEN = Conférence des ministres de l'éducation nationale
 CPF = Conférence permanent de la Francophonie
 CRPLF = Communauté des radios publiques de langue française
 CSLF = Conseil supérieur de la langue française
 CVFA = Conseil de la Vie Française en Amérique
 DGQP = Délégation générale du Québec à Paris
 FFA = Forum Francophone des Affaires
 FIPF = Fédération internationale des professeurs de français
 FLQ = Front de libération du Québec
 IDEF = Institut international de droit d'expression et d'inspiration françaises
 MELS = Ministère de l'Éducation, du Loisir et du Sport
 MLQ = Mouvement laïque québécois
 OFQJ = Office Franco-Québécois pour la Jeunesse
 OIF = Organisation internationale de la Francophonie
 ONG = Organisations non gouvernementales
 ONU = Organisation des nations unies
 OQLF = Office québécois de la langue française
 PQ = Parti Québécois
 RFI = Radio France Internationale
 RIN = Rassemblement pour l'indépendance
 ROC = rest of Canada
 Sommet = Conférence des chefs d'État et de gouvernement des pays ayant le français en

partage

TV5 = mezinárodní francouzský kanál

UIJPLF = Union internationale des journalistes de la presse de langue française

UPF = Union internationale de la presse francophone

UREF = Université des réseaux d'expression française